

Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller

William I. Robinson

Çeviren: Erdem Türközü

Giriş

Küreselleşme ve hegemonya, sosyal bilim araştırmalarında önemi gittikçe artan ve 21. yüzyıl toplumuna yönelik anlayışlarımızda kesinlikle merkezi konumda olan kavramlardır. Bununla birlikte bu kavramlar; siyasal iktisatçılar ve sosyologlar, uluslararası ilişkiler, dünya-sistemleri ile Gramscigil akademisyenler ve daha genel olarak toplum kuramcıları arasında ilerledikçe derinleşen tartışmaların konusudur. Bu tartışmaların çoğu, ABD hegemonyasının görünüşteki gerilemesine ve dünya bir dönüm noktasına ya da bir “sistemik kaos”a doğru sürüklenirken bunun yerini hangi yeni hegemonyanın alacağına odaklanmıştır (Arrighi ve Silver, 2000). Bu metindeki amacım, ulus devlet ve devletlerarası sistem bakış açılarından küresel sistemdeki hegemonya sorununun çözümlenmesinin günümüzdeki yaklaşımlarına karşıt olarak, küresel kapitalizm kuramının duruş noktasından bu olguyu incelemektir. Bu amaca ulaşmak için bu temalar üzerinde başka yerlerde üstlendiğim açıklayıcı çalışmaları (Robinson, 2002a; 2002b; 2001a; 2001b; 1998; 1996a; 1996b; Robinson ve Harris, 2000; Burbach ve Robinson, 1999), 21. yüzyılda küreselleşme sürecini hegemonyaların ve karşı-hegemonyaların inşası ile açıkça ilişkilendiren bir dizi kuramsal önermeyi ve görgül referans noktalarını geliştirerek genişletip derinleştireceğim.

Her ne kadar hegemonya sosyal bilim sözlüğümüzde uygun bir biçimde konumlandırılmışsa da farklı konuşmacılara

farklı şeyleri ifade eder. Bu yüzden hegemonyadan söz ederken neyi kastettiğimizi tanımlamak, başlangıç için iyi bir noktadır. Uluslararası düzen ve dünya kapitalist sistemi yazınında birbiriyle iç içe geçmiş en azından dört kavramsallaştırma vardır:

- 1) *Uluslararası tahakküm olarak hegemonya.* Uluslararası İlişkiler (UI), dünya siyaseti ve Uluslararası Siyasal İktisat'ın (USİ) gerçekçi geleneğinde hegemonya, etkin tahakküm ya da "hegemonizm" tarafından desteklenen egemenlik olarak anlaşılır. Bu nedenle soğuk savaş boyunca eski Sovyetler Birliği Doğu Avrupa üzerinde, ABD ise kapitalist dünya üzerinde hegemonya uyguluyordu.
- 2) *Devlet hegemonyası olarak hegemonya.* Dünya sistemleri ve UI yazınının geniş kısmında ortaya çıkan gevşek anlamda hegemonya, çekirdeğin içindeki bir hakim ulus devletin dünya kapitalist sisteminin güvenlik ve istikrarını sağlaması ya da devletler arası sistemin işlemlerine izin veren kural ve uygulamaları dayatmasına gönderme yapar. Bu nedenle dünya kapitalizminin tarihinde bir hegemonik güçler sırası, örneğin Hollanda'ninkinden Britanya'ninkine ve ardından ABD hegemonyasına ve özel bir güç, bir "hegemon" varolagelmıştır.
- 3) *Rızaya dayalı tahakküm ya da ideolojik hegemonya:* Antonio Gramsci'nin daha üretken ve daha özgül anlamda hegemonyadan kastı, yönetici bir grubun kendi yönetimini kurması ve sürdürmesinin yoludur. Hegemonya rıza ile yönetimdir ya da sınıf yönetiminin veya tahakkümünün daha geniş bir projesinin bir parçası olarak belirli bir sınıfın, sınıf fraksiyonunun, tabaka ya da toplumsal grubun kültürel ve entelektüel liderliğidir. Bu şekilde modern kapitalist toplumlarda burjuvazi, her ne kadar 20. yüzyıldaki dünya savaşları ve bir dizi ülkedeki otoriter yönetim dönemleri gibi kriz dönemleri sırasında bu hegemonya çökse de, istikrarlı yönetim dönemleri boyunca hegemonyasını elde etmeyi başarmıştır.
- 4) *Bir toplumsal formasyonun tarihsel bloklarının içindeki liderlik uygulaması olarak hegemonya.* Gevşek anlamda dünya sistemi içindeki üstün devlet erkini, daha özgül anlamda belirli bir tarihsel proje çevresinde rızanın inşası ya da ideolojik liderliği birleştiren bir hegemonya görüşüdür. Böylece ABD, küresel siyasal iktisat içinde ekonomik tahakkümünün ve askeri gücünün desteklemesinden çok ABD ka-

pitalist sınıfının liderliği altında uluslararasılaşan Fordist-Keynesyen birikimin toplumsal yapısının bir sonucu olarak 2. Dünya Savaşı sonrasında hegemonya elde edebilmiştir.

Elbette yukarıdaki bir basitleştirme değildir. Bu dört yaklaşım karşılıklı olarak dışlayıcı değildir ve sosyal bilimcilerin birçoğu kendi hegemonya kavramsallaştırmalarını birkaçının ya da tümünün bir sentezi olarak görebilir. Fakat tartışma adına birinci yaklaşım, Uluslararası ilişkiler (UI) alanı içinde diğerlerinin yanı sıra Kenneth Waltz (1979) ve Robert Keohane'nin (1984) geliştirdikleri hegemonik istikrar kuramı gibi realist paradigmlar tarafından özetlenmiştir. İkinci yaklaşımın örnekleri olan, Immanuel Wallerstein'ın iyi bilinen metni "The Three Instances of Hegemony in the History of the Capitalist World-Economy" (Kapitalist Dünya-Ekonomisi Tarihindeki Üç Hegemonya Örneği) (1984) ve Giovanni Arrighi'nin 1994'de yayınlanan *Uzun Yirminci Yüzyıl*'ı aynı zamanda dünya sistemi geleneğinin en zarif ifadeleri olarak belirleyebiliriz. Gramsci'nin kendi metinleri (1971), üçüncü yaklaşımı özetlemektedir. 20. yüzyılın başı ve ortalarındaki Frankfurt Okulu metinleri ve belki de daha yakın zamanda Habermas ve Bourdieu'nun bazı kuramsal çalışmaları ile 20. yüzyılın sonundaki iktidar üzerine siyasal sosyoloji araştırmaları bu yaklaşımdan esinlenmiş ya da ondan yola çıkmıştır. Dördüncüsü Robert Cox'un çalışmaları (bkz., 1987) UI alanındaki İtalyan ya da neo-Gramscigil okul ile yakından ilgilidir. Her ne kadar Rosenberg'in *The Empire of Civil Society* (Sivil Toplum İmparatorluğu) (1994) bu yaklaşım içinde duruyor olsa da neo-Gramscigil yaklaşım, belki de en iyi biçimde Mark Rupert'in *Producing Hegemony* (Hegemonya Üretmek) (1995) başlıklı çalışmasında sergilenmektedir.

Hegemonyanın dört kavramsallaştırımının tümü dünya kapitalist sisteminin gelişen tarihsel yapılarını anlamaya katkıda bulunduğu ölçüde değerli olabilir. Fakat burada, küresel sistemin halihazırdaki dinamiklerinin anlaşılmasının, 21. yüzyılın başında küresel toplum içinde yeni ulusötesi süreçleri kavramak için yeniliklere izin veren daha geniş bir yaklaşımı gerektirdiğini ileri sürmek istiyorum. Bu metinde bu tür yeniliklerin unsurlarını tanımlamaya ve onları desteklemek için bazı görgül delilleri sunmaya girişeceğim. Özcesi, hegemonya tartışmasından *ulus-devlet merkezçiliğini* çıkarmamız gerektiğini ileri süreceğim. Bu, bizim zorunlu olarak herhangi bir ulus devlete bağ-

lı olmayan *ulusötesi toplumsal* hegemonyayı kavramamıza izin verecektir. Gerçekten de hegemonyanın devletçi kavramsallaştırımından *-devletçilikten-* tamamen uzaklaşmaya ve şeyleşmiş bir devletin değil, toplumsal grup ve sınıfların uygulaması olarak toplumsal tahakkümün bir biçimi anlamında hegemonya görüşüne geri dönmeye ihtiyacımız var. Bu, şu anda küresel sistem içinde, resmi devlet kurumlarının ötesinde kendi hegemonyalarını inşa etmeye girişen toplumsal grupları tanımlamamıza izin verecek ve 21. yüzyılın hegemonik projelerine değer biçmede daha geniş bir serbesti sağlayacaktır.

Bu metin üç parçaya bölünmüştür. Birinci bölümde; daha önce geliştirdiğim, mevcut çerçevelerdeki ulus devlet merkezliliğinin eleştirisini özetleyeceğim ve hegemonya kavramını, *ulusötesi toplumsal terimlerle* tartışacağım. Küresel kapitalizm ve ulusötesi kapitalist sınıfın yükselişi üzerine tezimi tekrarlayacağım. İkinci bölümde, ulusötesi kapitalist sınıf oluşumunun görgül işaretlere bakacağım. Üçüncüsünde, çıkardığım sonuçlar vasıtasıyla 21. yüzyıl dünya kapitalist sistemindeki yeni küresel kapitalist tarihsel bloğun denetimindeki ulusötesi kapitalist sınıfça uygulanan hegemonya nosyonuna geri döneceğim. Buradaki tartışma keşifçi, deneme niteliğinde ve elbette açık uçludur.

I. Ulus Devletten Küresel Kapitalizme

Ulus Devlet Merkezçillğinin ve Devlet Tapıncılığının (Statolatry) Ötesinde

Ulus devlet çözümlene çerçevesi, makro sosyal araştırmalarda ulus devlete merkezi bir yer vermektedir (Robinson, 1998; 2002). Uluslar, birimleri arasındaki dışsal ilişkilerce tanımlanan daha geniş bir sistemin (dünya sistemi ya da uluslararası sistem) bağımsız birimleri olarak görülür. Ekonomik küreselleşme, ulus devlet sisteminin siyasal çerçevesinden çözümlenir ve bu durumda fail, ulusal sınıflar ve gruplardır. Fakat yeni dönemdeki toplumsal olguyu incelemek bu günü dolmuş ulusal/uluslararası yaklaşımının yerine ulusötesi ya da küresel yaklaşımı uyarlamamızı gerektirmektedir. Bu ulusal/uluslararası yaklaşımı, daha geniş dünya ya da devletler arası sistemin değiştirilemez yapısal özelliği olarak, önceden beri varolan ulus devlet sistemine odaklanırken; ulus ötesi ya da küresel yakla-

şımlar, ulus devletler ve ulusal ekonomiler vb. sistemlerin devletlerarası sistemden çok, küresel sistemde temellenmiş ulusötesi toplumsal güçler ve kurumlarca nasıl aşıldığına odaklanmaktadır.

21. yüzyılın küresel dinamikleri hakkında ulus devlet merkezci düşünüş biçimlerinin ötesine geçmek için küreselleşme üzerine bir çalışmanın *tarihsel bir çözümleme* olduğunu aklımızda tutmalıyız. Ulus devletin tarihsel olarak sınırlı bir olgu olduğunu unuttuğumuzda, ulus devleti ve bunun uzantısında devletler arası sistemi ya da ulus devletler üzerine kurulu dünya sistemini *şeyleştirilmiş* oluruz. Araçları şeyleştirmek, toplumsal failin ürettiği herhangi bir şeyi kendi yasalarına göre çalıştıran, bu failden tamamen bağımsız bir varoluşu ve işleyişi varmış gibi anlamaktır. Toplumsal dünya öylesine karmaşık ve çok boyutludur ki, sorun onun çeşitli boyutlarını betimlemek, kodlamak ve anlamak için bizim bir dizi kavram yaratmak zorunda olduğumuzdur. Bu nedenle “toplum”, “ırk”, “kültür”, “kimlik”, “devlet” ve “ulus devlet” gerçekliği anlamak için bizim yarattığımız kavramlardır. Onların insan failinden bağımsız ontolojik konumu yoktur. Fakat biz bu kavramların işaret ettiklerinin dönüşüm sürecinden geçen, toplumsal ilişkilerimizin kümesi olduğu gerçeğini unuttuğumuzda ve bunun yerine onlara bağımsız bir varoluş atfettiğimizde onları şeyleştiriyoruz. Örneğin bir “ulus devlet”; sınırlar, gerçek uzamda çizdiğimiz yapay çizgiler olduğu ölçüde duyumsanabilir bir “şey” değildir. Bir “devlet” elbette yönetimde çalışanların barındığı bir bina ya da başkent değil, bizim yarattığımız ve kurumsallaştırdığımız toplumsal ilişkiler ve uygulamalar dizisidir. Devleti kendinde bir şey olarak görmek devleti şeyleştirmektir.

Ulus devlet sisteminin dünya sistemi, dünya toplumu, UI ve ilişkili çerçevelerdeki açıklamaları, bu sistemi dünya kapitalizminin ontolojik özelliği olarak sundukları ölçüde ulus devlet sistemini şeyleştirir. Ulus devlete tarih-üstü bir karakter atfetmek, kuruluşu 16. ve 17. yüzyıllarda yatan göreceli olarak sabit tarihsel yapıya evrensel bir karakter atfettiği için yanlıştır. 1648 Westphalia Antlaşması'ndan 1960'lara kadar kapitalizm, birbirlerine eşlik eden ulusal yapılar, kurumlar ve failer yaratarak ulus devlet ve devletlerarası sistem çerçevesinde dünya çapında gelişmiştir. Günümüzdeki dönemin anahtar özelliği, kapitalizmin örgütleyici ilkesi olarak ulus devletin ve kapitalist gelişmenin kurumsal çerçevesi ve dünya kapitalist sistemindeki hegemonya(lar)ın te-

meli olarak devletler-arası sistemin yerinden olmasıdır. Gerçekten de dünya sistemi içindeki hegemonyadan söz ederken, belirli bir devletin ya da devletler koalisyonunun hegemonyası olarak söz ettiğimiz içkin varsayımın kendisini ele alıyorum.

Burada hegemonya sorununun üstesinden geleceksek dağıtmamız gereken (ulus devlet ile eşanlımlı olamayan) devlet ve ulus devlet ile yakından ilişkili bir şeyleştirme vardır. Sosyal bilimlerde devlet üzerine zengin bir kuramsal yazın vardır (bkz. Clark, 1991 ve Held, 1984). Burada beni ilgilendiren ikiz bir sorunsaldır. Birinci sorunsal, devletin Weberci kavramsallaştırımına karşı Marksist kavramsallaştırımıdır. İlki, kurumlar ve bu kurumları yöneten yöneticiler ya da kadrolar kümesince ifade edilen bağımsız bir varoluşla birlikte bir kendilik şeklinde devleti bir “şey” olarak şeyleştirir. İkincisi, devleti sınıf ve toplumsal iktidar ilişkilerinin kurumsallaşması olarak görür (bkz. Robinson, 2001a). İkinci sorunsal ise kapitalizm altında ekonomik ve siyasal olanın birbirinden ayrılmasıdır. Bu ayrılma liberal ideolojide doğal ya da organik olarak ele alınır ve diğerlerinin yanı sıra Marx, Polanyi, Poulantzas ve Gramsci'nin eserlerinde tarihsel ve kuramsal işleyiş verilir. Biçimsel ya da açık, kapitalizm altında daha geniş bir toplumsal bütünün ekonomik ve siyasal alanların birbirinden ayrılması *gerçek değil, yanılısamadır*. Bu, “kamusal”ın “özel”den ayrılmasının görünümünü alır; birincisi devlete özgü ya da Gramsci'nin işaret ettiği “siyasal toplum” ve ikincisi Gramsci'nin işaret ettiği “sivil toplum” olarak görülür (1971: 12-13).

“State and Civil Society”de (Devlet ve Sivil Toplum) Gramsci (1971: 210-276), kapitalist toplumun liberal ideologlarınca geliştirilen devlet kavramsallaştırımını; devlet, ekonomik ve siyasalın birbirinden ayrılmasından türetildiği ve “kendinde bir şey, ussal bir mutlak olarak kavrandığı” için eleştirir (1971: 117). Bu, bireylerin “gerçeklikte kendilerinin üzerinde, özgül bir varlığın kafasına sahip olmayan fakat düşünebilen, gerçek ayaklara sahip olmaksızın hâlâ hareket edebilen hayalet bir kendiliğin varolduğunu düşünmelerine izin veren” şeyleşmiş ya da fetişistik bir görüşle sonuçlanır (Gramsci, 1995: 15). Bu, siyasal toplum içinde bir kendilik olarak “kendinde” devlet görüşü Gramsci tarafından “statolatry” (devlete tapınmacılık) olarak eleştirilir (1971: 268-69). Bunun yerine devlet, “onun aracılığıyla yönetici sınıfın yalnızca kendi tahakkümünü meşrulaştırdığı ve sürdürdüğü değil, yönettikleri üzerinde et-

kin rızayı kazanmayı başardıkları pratik ve kuramsal etkinliklerin karmaşık bütünüdür” (244). Burada Gramsci'nin formülünde politik olanın yanısıra sivil toplumu da kuşatan, siyasal ve ekonomik olanın yanıtıcı ikililiğinin üstesinden gelmeyi amaçlayan bir kavram olarak devlet, “parçaların birleşiminden oluşmuş” ve “genişletilmiş” devlet haline gelir.

Toplumsal sınıflar genellikle toplum ve sınıf çözümlemesinin temel bir kategorisi olarak kabul edilir ve büyük ölçüde sosyal bilim araştırmalarına dahil edilir. Sınıf oluşumu tarihsel bir süreçtir ve yeni sınıf gruplarının yükselişi ile eskilerinin çöküşünü de kapsayan, toplumun sınıf yapısında zaman içinde meydana gelen değişimlere gönderme yapar. Sınıf kavramı ile, toplumsal iktidar mücadeleleri temelinde ilişkisel bir biçimde oluşturulmuş, toplumsal üretim ve yeniden üretim süreçlerinde ortak ilişkileri paylaşan bir grup insanı kastediyorum. Sınıfın bu kavramsallaştırımı, -ki bu kutupsal ilişkiler temelinde oluşturulmuş ve birbirlerine karşıt olarak konumlanmış sınıflardır- antagonistik kutupsal karşıtlığı ima eder. Fakat sınıf kavramı, bir sınıf içinde belirli gruplaşmaların ya da sınıf *fraksiyonlarının* çözümlenmesinde de kullanılabilir (bkz. Poulantzas, 1975; Szymanski, 1983). Örneğin kapitalist sınıf üzerine çalışma, üç fraksiyonel çıkarın tanımlamasını kapsar: Sanayi sermayesi, ticari sermaye ve mali sermaye. Yakın zamanlarda kimileri, internet ve *nokta-com* şirketi çağında enformasyon kapitalistlerinin yeni bir fraksiyon oluşturduklarını ileri sürdü. Ulusötesi sınıf oluşumları üzerine tezimde merkezi olan, *küreselleşmeyle birlikte ulusal ve ulusötesi sınıf fraksiyonları arasında yeni bir sınıf fraksiyonunun ya da ittifakının ortaya çıkarmakta olduğu düşüncesidir*.

Bir ulusötesi sınıf oluşumu çözümlemesi, antagonistik sınıfların oluşumunda toplumsal üretim ilişkilerinin önceliğiyle ve özgül sınıflarla sınıf fraksiyonlarının örneğin ulus-ötesi kapitalist sınıfın- bu ilişkilerde temellenen sınıf mücadelesinden *türetilmesiyle başlamalıdır*. Bir başka deyişle tarihteki belirli bir uğrakta, belirli bir toplumun sınıf yapısını anlamak istiyorsak egemen olan ekonomik ve toplumsal üretim ilişkilerini çözümlenerek başlamalıyız. Üretimin küreselleşmesinin, yakın zamanda kapitalizmin dışsal ve içsel genişlemesinin ulus-ötesi sınıf oluşumunun maddi temelini oluşturduğunu ileri sürüyorum. Elbette ekonominin incelenmesi, sınıf çözümlemesinin sadece başlangıç noktasıdır. Sınıflar kurumsal, siyasal ya da

kültürel bir vakum içinde gelişmezler. Bir sınıfın varoluşu; kendi kolektif, siyasal ve/veya kültürel öncülüğünü işleme kapasitesine bağlıdır, ki bu bir öz-temsildir ve sınıf oluşumu antagonistik sınıfların karşılıklı olarak birbirlerini oluşturmalarını kapsar. Bu diyalektik kavramsallaştırma Marx'ın *kendinde sınıf* ve *kendi için sınıf* nosyonlarında kavranmıştır. Bu nedenle sınıf oluşumunun incelenmesi, çözümlemenin yapısal ve felsefi ilişkilerle (ya da nesnel ve öznel) düzeylerini kapsar. İlki sınıfların yükselmesini ve tanımlanmasını sağlayan maddi temeller ve üretim ilişkileriyle; ikincisi, maddi ilişkilerin gelişme doğrultusunu olduğu kadar toplumsal süreçleri de biçimlendiren müdahaledeki bilinç biçimleri ve ilişkiselliklerle ilgilidir. Bir hegemonya incelemesi bu boyutların tümünü kapsamalıdır.

21. yüzyılın küresel toplumundaki hegemonya ile ilgili olarak anahtar soru *yönetici sınıf kimdir*, haline gelir. Yönetici grup belirli bir ulus devletten bir sınıf ya da sınıf fraksiyonu mudur? Hâlâ farklı ulusal yönetici sınıflar var mı? Bu sorulara yanıt vermek için hegemonya ile ilgili mevcut çerçevede ulus devlet merkezliği ve “devlet tapınmacılığı” eleştirimini kesinlikle belirtmemiz gerekir. Basitçe *bir devletin hegemonyasından söz edemeyiz. Hegemonya; toplumsal gruplarca*, sınıflar ya da sınıf fraksiyonlarınca, bu fraksiyonların belirli bir toplumsal tasarımınca *uygulanır*. “Britanya” hegemonyasından ya da “ABD” hegemonyasından söz ettiğimizde gerçekten bir ülke olarak “Britanya” ya da “ABD”yi kastetmiyoruz. Bu sadece dünya kapitalizmi bağlamında Britanya devlet yöneticileri ve orta sınıf sektörleri gibi, Britanya kapitalist grupları ve müttefik tabakanın hegemonyası demenin kısaltmasıdır. Fakat bunun sadece bir kısaltma olduğunu unuttuğumuzda sorun baş gösterir. “Hegemon” terimi belirli bir biçimde yanlış yönlendirici bir yolu çağırıştırır; çünkü bir ülke bir “hegemon” *olamaz*. Bir devlet aracılığıyla hegemonyayı uygulayan bir toplumsal grup hegemonik olabilir ve bu nedenle bu devleti betimlemek için “hegemon” terimi şeyeleştirmeye oldukça açık olan bir kısaltmadır.

Eğer sınıflar ve gruplar ulusal olarak örgütlenmişse bu kısaltma meşrudur. Dünya kapitalizm tarihinin erken bir uğraşında sınıflar, ulusal pazarlar ve sermaye devreleri, dünya ölçeğinde daha kuşatıcı bir dünya pazarı ve birikim süreçleri ile bağlantılı olsa da ulusal pazarlar ve birikimin ulusal devresi çevresinde örgütlenmişti. Bununla birlikte ekonomik küreselleşme sürecinin, sınıf ve toplumsal grup oluşumlarının yerinin

ulus devletten küresel sisteme sıçramasının koşullarını yarattığını ileri süreceğim. Artık sınıflar ve gruplar çoğunlukla ulusal değilse, o zaman kısaltmayı bir yana bırakmalıyız ve bu tür bir kısaltmayı meşrulaştıran kavramsallaştırmayı yeniden formüle etmeliyiz. Tarihsel olarak kapitalist sistemde sınıf oluşum süreci ulus devletin kurumsal çerçevesinde gerçekleşmiş olabilir; fakat küreselleşme altında böyle olması gerekmez. Yakın zamana dek, rekabet halindeki tekil sermayelerin bütünü ve onların özgül uzamsal sınırlar içinde bir sınıf ilişkisi biçimindeki varoluşları olarak sermayenin gerçekliği, coğrafi olarak dünya kapitalizminin gelişimindeki ulusötesi, ulusal sınırları aşan, birleştirici akımlara karşı işleyen ulus devletler tarafından belirlenmiştir. Devrenin bütünü ulusötesi hale geldiğinde sınıflar, siyasal süreçler, devletler ve kültürel-ideolojik süreçler de ulusötesileşir. Yeni dönemde sınıf ve grup ilişkilerinin yeri ulus devlet değil küresel sistemdir.

Küresel Kapitalizm Tezi ve Ulusötesi Sınıf Oluşumu

Küreselleşmeye yaklaşımım kabaca “küresel kapitalizm” tezi ya da okuluyla özdeşleştirilebilir (bkz. Sklair, 1995, 1999; Robinson, 1996a). Ayrıca yaklaşımım, dünya kapitalizm tarihinde çok önemli bir sıçrama (kendi başına bir kopma ya da bir süreksizlik değil) oluşturan, *dünya ekonomisinden bir küresel ekonomiye* geçiş düşüncesine yoğunlaşmıştır (Robinson, yayımlanacak). Sen tez olarak, başlangıcından bu yana dünya kapitalist sistemi, tümleşik uluslararası pazarda meta ticareti ve sermaye akışlarıyla birbirine bağlı ulusal ekonomiler ya da ulusal birikim devreleri ile nitelenir. Bu bir *dünya ekonomisiydi*. Farklı üretim biçimleri ve toplumsal biçimler daha geniş bir toplumsal formasyonda ya da dünya sisteminde “eklemlenmiş”ken, ulus devletler farklı şekillerde eklemlenmiş üretim biçimlerinin dünyasında sınırlar arasında aracılık ediyorlardı. Fakat yakın zamanlarda *üretim sürecinin kendisi* gitgide daha çok ulusötesileşti. Ulusal üretim sistemleri birikimin ulusal devreleri kırdığında ve işlevsel olarak küresel devrelerle tümleşik hale geldiğinde yeniden örgütlendi. Bu, *küresel bir ekonominin* işaretini vermektedir. Bir zamanlar ulusal üretim süreci olanın küresel parçalanması ve merkezsizleşmesi, ulusal ekonomilerin sökülmesini ve tek bir küresel üretim sisteminin inşasını da kapsar. Küreselleşme özgül ülkelerden ayrılmış, ulusötesi sermayenin yükselişi ile nitelenir.

Dünya kapitalizminin yeni küresel aşamasına bu şekilde gönderme yapmak, önceki kapitalizmin bir dünya sistemi olmadığını ileri sürmek değildir. Kapitalist sistem daima *dünya-çapında* olagelmıştır; *dünya* sistemi kuramının ortaya koyduğu gibi daima bir dünya sistemi olmuştur. Fakat dünya kapitalizminin yeni küresel aşamasında sistemin süregiden gelişimi, önceki gelişimi örgütleyen ulus devlet sisteminin çerçevesinin gitgide daha çok dışında gerçekleşmektedir. Dahası, küresel kapitalizm tezi açısından sorunu ele almak küreselleşmenin bir durum ya da koşuldan çok, açık uçlu ve temel bir tarihsel süreç olduğunu söylemektir. Buradaki kavramsallaştırma, hareket halindeki tarihsel yapılardan biridir ve bu şekilde küreselleşmenin dinamiklerinin içinde sınıfların, üretim yapılarının ve yükselişte olan ulusötesi ve gerilemekte olan ulus devlet biçimleri gibi çok sayıda biçimler kapsanabilir. Materyalist çözümlemede önemli olan, bu tür tarihsel süreçler açık-uçlu ve yeni, görülmemiş yönlere doğru bir itişe tâbi olsa bile, tarihsel hareketin yönünü ve süregiden eğilimleri yakalamaktır.

Ulusötesi sınıf oluşumu, küreselleşmede ve *ulusötesi kapitalist sınıfın* ya da UKS'nin yükselişini kapsayan süreçte merkezidir. Ulus devletler arasındaki ilişki, ekonomik kurumlar ve toplumsal yapılar, her bir ulusal ekonomi yeni küresel üretim sistemi içinde tanındığı ve tümleşik hale geldiği ölçüde uyarlanır. Sınıf oluşumu artık dünya kapitalizminin tarihinin büyük bir kısmı boyunca olduğu gibi toprağa ve ulus devletin siyasal otoritesine bağlı değildir. Sınıfların ulusötesileşmesinin ve ulusötesi kapitalist sınıfın yükselişinin temelini sağlayan, üretimin küreselleşmesidir. Daha özgül bir biçimde, sermayenin devresinin bütünü (P-M-Ü-M'-P') ulusötesileştikçe sınıflar, siyasal süreçler, devletler ve kültürel-ideolojik süreçler de ulusötesileşir.

Küresel sınıf oluşumu kuramım keskin polemikler yaratan önermeleri kapsar (bkz. Robinson, 2002a ve 2001a). Fakat ben kesinlikle 20. ve 21. yüzyıllarda sermayenin uluslararası genişlemesine bağlı olarak kapitalist sınıfın dönüşüm sürecinde olduğunu gözlemleyen ilk kişi değilim. 1960'lardan bu yana git-tikçe artan sayıda gözlemci "uluslararası kapitalist sınıf"ın yükselişini tartıştı. Goldfrank, 1960'lar ve 1970'lerdeki bu tema üzerine yapılan araştırmaların birçoğunu 1977 yılında özetleyerek "çokuluslu şirketlerin sahip ve yöneticilerinin, kendilerini güçlü bir toplumsal sınıf olarak kurduklarına dair giderek artan kanıtlara" (35) ve "sınıf yapısı ya da tabakalaşma üzerine dünya ölçeğinde bir çalışmanın emekleme aşamasında olduğuna" (32) işaret etmiştir. Daha yakın zamanlarda 20. yüzyılın

son on yılında küresel ekonomi odağa yerleştiğinde akademisyenler ulusötesi sınıf oluşumunu tartışmaya başladı. Bu alandaki öncü akademisyenlerden biri, Hollandalı siyasal iktisatçı Kees van der Pijl'dir (1984; 1989; 1998). 2. Dünya Savaşı sonrasında gelişmiş kapitalist ülkelerdeki sermayenin işlevsel hatlar boyunca parçalanmasını [*fractionation*] çözümlen van der Pijl, sermayenin ulusötesi genişlemesinin bir sonucu olarak bu fraksiyonların ve onların siyasal projelerinin uluslararasılaşmasına işaret eder. Uluslararası sınıf bilincine sahip burjuvazi ve uluslararası düzeyde bir “[burjuva sınıfının] çok yönlü kontrol kavramı” fikrini geliştirmiştir. Uluslararası ilişkilerdeki “İtalyan Okulu” –bu şekilde adlandırılmalarının nedeni Gramsci'gil kavramları uluslararası ilişkiler alanındaki çalışmalara uygulamalarıdır- ulus devletin mantığının dışında bir küresel toplumsal oluşumu kuramsallaştırmaya girişmiştir (özellikle bkz. Cox, 1987; Gill, 1990). Bu okulun öncü kişilerinden biri olan Robert Cox'a göre (1987, 271) “belirmekte olan bir küresel sınıf yapısı” varolmaktadır. Bu önermeyi izleyerek bir başka öncü, Stephen Gill, “gelişmekte olan bir ulusötesi kapitalist sınıf fraksiyonunu” tanımlamıştır (1990: 94).

Ulusötesi kapitalist sınıfın varlığını ileri sürmekte belki de en ileri giden sosyolog Leslie Sklair'dır. Sklair son yıllarda kabaca “küresel sistem kuramı” üzerine yazdı (1995). Onun kuramı bir sınıf olarak ulusötesi kapitalist sınıfın birçok toplumsal grubu bir araya getirdiği düşüncesini kapsar: Ulusötesi şirketlerin yöneticileri; “küreselleşen bürokratlar, siyasetçiler ve profesyoneller” ile medya ve ticaret sektöründeki “tüketimci elitler” (1995; 2001). Her ne kadar benim çözümlemem, onunkinden birkaç noktada ayrılıyorsa da Sklair'inki benimkine en yakın olanıdır ve inanıyorum ki kapitalist sınıfın artık toprağa bağlı olmadığını ya da ulusal rekabetçe yönlendirilmediğini kavramada en uç noktaya ulaşmıştır.

Bu, küresel kapitalizm tezi için önemlidir. Sklair'inki dışında uluslararası sınıf oluşumunun çeşitli değerlendirmelerinde ortak olan şey, ulus devlet odaklı sınıf kavramıdır. Onlar, sermayenin ve eşzamanlı olarak sivil toplumun uluslararasılaşması aracılığıyla, *ulusal* kapitalist sınıfların dışsal olarak uluslararası sistem düzeyinde diğer ulusal sınıflarla bir araya geldiğini öne sürerler. Dünya egemen sınıf [*ruling class*] oluşumu, bu ulusal burjuvazilerin uluslararası gizli antlaşması ve onların meydana getirdikleri uluslararası koalisyonları olarak görülür. Rekabet içindeki sermayenin ulusal blokları olarak uluslararasılaşmanın eski görüşü, yeni küreselleşmiş çağın gizli antlaşma-

sına sadece uyarlanır. Fakat küreselleşme bizi, sınıf çözümlemesinin bazı temel öncüllerini, özellikle tanımlı gereği sınıfların ulus devlete bağlı olduğu nosyonunu değiştirmeye zorlamaktadır. Marx ve Engels, *Komünist Manifesto*'nun ileriye gören pasajlarında kapitalist sistemin esas küresel doğasından ve burjuvazinin dönüştürücü etki alanını dünya çapında genişletme itkisinden söz ediyorlardı. Onlar, dünya yazınının belki de en çok alıntılanan pasajında “ürünleri için sürekli pazarı genişletme gereksiniminin, kürenin tüm yüzeyi boyunca burjuvaziyi kovaladığını” savundular. “O, her yerde yaşamak, her yere yerleşmek ve her yerde bağlantılar oluşturmak zorundadır.”

Fakat Marx için ve ondan sonraki birçok Marksist için burjuvazi küresel bir failken, gelişiminin belirli bir ulus devletin sınırları içinde gerçekleşmesi anlamında *organik olarak ulusaldı*. 20. yüzyılın başında emperyalizm kuramları rakip ulusal sermayelerin Marksist çözümleme çerçevesini oluşturdu. Bu çerçeve zamanla sonraki siyasal iktisatçılar tarafından bağımlılık ve dünya sistemi kuramları, radikal Uİ kuramı, ABD müdahalesi çalışmaları vb. üzerinden 20. yüzyılın ikinci yarısına taşındı. Bu bakış açısına göre kapitalist sınıf, ulus devletlerin farklı siyasal sınırları boyunca örgütlenir. Sisteme içsel olan sermayelerarası rekabet, farklı ulus devletlerin kapitalist grupları arasında rekabet (ve dönemin koşullarına bağlı olarak işbirliği) biçimini alır ve devletler arası rekabet hatta savaş olarak dışa vurulur.

Bundan dolayı bu, dünya kapitalist sistemi içinde hegemonyanın araştırıldığı bağlam haline gelmiştir. Gerçekten de son beş yüzyıl boyunca uluslararası ilişkiler ve dünyadaki gelişmelerin birçok görünümü, devletler-arası rekabetler ve ulusal kapitalist rekabetin dinamiklerince açıklanabilir. Sorun, bu olguların tarihsel özgülüğünü kabul etmediğimizde ve bunun yerine kapitalizmin gelişiminin belirli bir tarihsel döneminde dünya kapitalist sınıf oluşumunun dinamikleri ile ilgili tarihdışı bir sonuç çıkardığımızda başlamaktadır.

Üretim İlişkileri, Toplumsal Güçler ve Hegemonya

Şimdi, ulusötesi sınıf oluşumu sorunu ile hegemonyayı ilişkilendirelim. Hegemonyanın gereğinden fazla rakip yorumları olabilir fakat tamamı, hegemonyanın ulus devlet/devletlerarası sistem içinde ülkeler ya da devletler tarafından uygulandığı örtük varsayımını sergiler. Bunun ötesine geçmek için yeni-Gramscigil okulun geliştirdiği çözümlemeyi genişletmeliyiz. Bu çözümlemeye göre toplumsal üretim ilişkilerinin farklı biçimlerini kav-

rayarak, değişen üretim ilişkilerinin ülkelerin içinde ve arasında ve ardından da özgül bir dünya düzeninde iktidarın temeli olan belirli toplumsal güçlerin yükselişini nasıl sağladığını ele almamız olanaklıdır (Cox, 1987: 4) Öyleyse odaklanma, üretim ve iktidar arasındaki karşılıklı ilişkileri incelerken toplumsal üretim ilişkilerinin belirli toplumsal güçlerin yükselişini nasıl sağladığı ve bu güçlerin, devlet biçimleri içinde nasıl iktidarın temeli haline geldiği ile bunun, dünya düzenini nasıl biçimlendirdiği üzerine olacaktır. Bu noktada yeni-Gramsciğil odaklanmada köklenmiş devlet-merkezciliği ve ulus devlet merkezciliği ile ilgilenmemiz gerekmez. En önemli odak noktaları şunlardır: *toplumsal üretim ilişkileri - toplumsal güçler - dünya düzeni (hegemonik projeler)*. Üretim ilişkilerinin küreselleşmesinin, yeni toplumsal güçleri ya da sınıf güçlerini, yani bir ulusötesi kapitalist sınıf ile ulusötesi bir biçimde yönelmiş müttefik tabakayı doğurduğunu ve bu ulusötesi kapitalist sınıfın, bir ulus-ötesi hegemonya projesinin dümeninde olduğunu ileri sürüyorum.

Yeni toplumsal güçler küreselleşme süreci tarafından nasıl doğuruldu? Dünya kapitalizminin ulus devlet aşaması boyunca gelişen birikiminin belirli yerel toplumsal yapıları sık sık her biri bir yeniden dağıtım mantığı ve ulusal tarihsel bloklar içinde emek ile diğer halk sınıflarını birleştirme üzerinde temellenen; korporatist, refahçı ve kalkınmacı projeler biçimini aldı. Dünya kapitalizminin ulus devlet aşamasında bir toplumsal birikim yapısı, karşılıklı olarak birbirlerini güçlendiren toplumsal, ekonomik ve siyasal kurumlar kümesine ve özgül tarihsel dönemler boyunca sermaye birikiminin başarılı bir örüntüsünü birleştiren ve kolaylaştıran kültürel ve ideolojik normlara gönderme yapar (Kotz, McDonough ve Reich, 1994). Ulusal kapitalizme karşılık gelen birikim biçimleri, küreselleşmenin basıncı altında yavaş yavaş tükenirken, bu toplumsal birikim yapıları, onların cisimleştirdiği egemen ve tâbi gruplar arasındaki sınıf ittifakları ve düzenlemeleri çökmeye başlar. Gordon ve meslektaşları, “her ne kadar başarılı bir yeni toplumsal yapının ortaya çıkmasının hiçbir garantisi yoksa da eğer ortaya çıkarsa, bunun onu üreten sınıf güçlerinin ve diğer toplumsal etkilerin bir konumlanışını yansıtacağını” vurgularlar. “Bu nedenle yeni bir toplumsal birikim yapısının yükselişi, önceki gerileyişe ve daha özgül bir biçimde belli başlı sınıflara gerileme döneminin bıraktığı somut tarihsel koşullara bağlıdır” (Gordon, Edwards ve Reich, 1994: 20).

Kapitalizmin ulus devlet aşamasındaki toplumsal güçler tarafından üzerine yüklenen sınırlama ve taahhütlerden bağım-

sızlaşan ulusötesi sermaye, bir ulusötesi kapitalist sınıf ve onun failleri lehine, dünya üzerindeki her ulusta ve küresel düzeyde sınıflar ve toplumsal gruplar arasındaki dengeyi dramatik bir biçimde değiştirdi. Küreselleşmenin başlangıcında sermaye emekle ilişkili yeni iktidarını üstlenirken devletler, birikimin Keynesçi toplumsal yapılarını yeniden üretmekten, küresel birikimin yeni örüntülerinin ve ulusötesi kapitalist sınıfın genel gereksinimlerine hizmet etmeye yöneldi. Bu ise yeniden bölüşüm projelerinin sonu anlamına gelir. Ekonomik bütünlüşme süreçleri ve neoliberal yapısal düzenleme projeleri; ulusötesi sermayenin, kendi etkinliklerine her ülkeyi açma, malların ve sermayenin hareketinin önündeki tüm engelleri yıkmaya ve küresel sermayenin tüm ulusal sınırlar boyunca müdahale edilemez işleyebileceği tek bir birleşik alan yaratma kampanyası tarafından yönlendirildi (bkz. Robinson, 2001a; 2001b). Ulus devletlerin sermaye birikim süreçlerine müdahale etme ve ekonomik siyasetleri belirleme kudretinin bu gerileyişi, ulusötesi sermayenin halk sınıfları üzerinde gereksindiği yeni keşfedilmiş iktidarını yansıtır. Ulusötesi sermayenin bu yeni keşfedilmiş iktidarı, küresel toplumsal yapılarına oldukça uygun bir şekil verme çabalarına yardım etti. Dünyanın her bölgesinde toplumsal yapılar dönüştürülmüş ve ulusötesileştirilmiş hale geldikçe, yeni küresel toplumsal birikim yapısı, varolan ulusal toplumsal yapıların üzerine dayatılır ve onu dönüştürür.

Tablo 1, küresel kapitalizm için tek bir birleşik alan yaratmanın bir göstergesi olan, her ülkenin ulusötesi sermayeye açılmasına yönelik hareketi gösterir. Bu, günümüzde sınıfların geliştiği ve hegemonya üzerine savaşa katıldıkları alandır.

Tablo 1: Ulusal Düzenlemede Değişimler, 1991-2000

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Yatırım rejimlerindeki değişimleri başlatan ülkelerin sayısı	35	43	57	49	64	65	76	60	63	69
Düzenleyici değişimlerin sayısı	82	79	102	110	112	114	151	145	140	150
Doğrudan Yabancı Yatırımlara (DYY) daha elverişli olanların sayısı	80	79	101	108	106	98	135	136	131	147
Doğrudan Yabancı Yatırımlara (DYY) daha az elverişli olanların sayısı	2	-	1	2	6	16	16	9	9	3

Kaynak: UNCTAD, 2001: 12.

Sermaye devrelerinin ulusötesileşmesinin siyasal ve sınıfsal içerimleri vardır. Kapitalizmin önceki dönemlerinde ulus devlet; refahın bölüşümü, toplumsal düzenlemeler ve siyasal projeler üzerinde sınıflar ve toplumsal gruplar arasındaki mücadelelerin esas uzamıydı. Ulus devlet kurumları aracılığıyla egemen ve tâbi sınıflar, toplumsal artık-değer üzerinde birbirlerine karşı mücadele ediyordu. Bu artık-değerden pay koparabilmek için ulus devletleri kullanmak üzerinde savaşıyordu. Bu nedenle ulus devlet temelde sınıf ilişkilerine aracılık etme rolünü üstleniyordu ve sınıf oluşumunda anahtar konumundaki bir siyasal belirleyiciydi. Tâbi sınıflar sermayeyle ilişkilerini ulus devlet aracılığıyla dolayımlandırıyorlardı. Kapitalist sınıflar, ulus devletin koruyucu kozasının içinde gelişti ve rakip ulusal sermayelere karşı çıkarlarını geliştirdi. Bu devletler, ulus devletlerin tarihsel bloklarının içinde birleşmiş sınıfların ve grupların koalisyonlarını dışa vuruyordu. Dünya çapındaki bu sınıf oluşumu süreci konusunda tarih-dışı ya da önceden belirlenmiş hiçbir şey yoktu. Bunun yerini günümüzde küreselleşme almaktadır. Şimdi gerçekleşmekte olan, *hem içinde dolayımlandırıcı unsur olan ulus devletlerin dönüşmekte olduğu* (hem de onlar dönüştüğü için) bir ulusötesi sınıf oluşumu sürecidir. Ulusal sınıf yapıları üzerine bir küresel sınıf yapısı dayatılmaktadır. Ulusal üretim yapıları ulusötesi bir biçimde tümleşik hale geldikçe, organik gelişimleri ulus devlet aracılığıyla gerçekleşmiş olan dünya sınıfları, diğer ülkelerin “ulusal” sınıflarıyla ulus aşırı bütünleşmeyi deneyimliyor.

Ulusötesileşme süreci aracılığıyla yerel üretim sistemleri küresel üretim devreleriyle tümleşik hale geldiği oranda, yerel ve küresel mantığı birikim birleşme eğilimindedir ve kapitalistler arasındaki eski rekabetler artık ulusal rekabetler biçimini almaktadır. Kapitalistler arası rekabet hâlâ şiddetlidir. Fakat şimdi birikim süreçlerinin toprağa bağlılıktan kurtuluşu ve kapitalistlerin ulusötesi entegrasyonlarının yükselişi göz önünde bulundurulduğunda, rekabet ulusötesi ortamdaki oligopolist gruplar arasındadır. Ulusötesi sermayenin önceki ulusal sermayelerden çıkışı, önceden ulusal kapitalist sınıf olanlar üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahiptir. Bunlar, sınıf oluşumunun belirleyicilerini yeniden yönlendiren küreselleşme tarafından ulusötesi zincirlere sürüklenir. Dünya çapındaki önde gelen kapitalist tabaka, bir ulusötesi kapitalist sınıf biçimini almaktadır.

Bu yeni ulusötesi burjuvazi, ulusötesi sermaye sahiplerini, yani ilkesel olarak ulusötesi şirketlerde ve özel mali kurumlar da cisimleşen dünya çapında önde gelen üretim araçlarına sahip olan grubu içerir. Bu sınıf ulusötesidir çünkü hem ulusal toprak ve kimliklerle bağı kopmuş üretim, pazarlama ve malîyenin küreselleşmiş devrelerine bağlanmıştır hem de çıkarları, yerel ya da ulusal olanın üzerindeki küresel birikimde yatmaktadır. Ulusötesi kapitalist sınıf bu nedenle ulusötesi sermaye üzerindeki mülkiyeti ve/veya denetimi tarafından küresel sınıf yapısı içinde konumlandırılabilir. Ulusötesi kapitalist sınıfı yerel ya da ulusal kapitalistlerden farklılaştıran şey, onun küreselleşmiş üretime dahil olması ve ona herhangi bir yerel toprak ve siyasaların üzerindeki küresel sistemde uzamsal ve siyasal olarak nesnel sınıf varoluşunu ve kimliğini veren küreselleşmiş birikim süreçlerini yönetmesidir.

Küresel ekonominin faili olarak *ulusötesi sermaye, dünya ölçeğinde sermayenin hegemonik fraksiyonu haline gelmiştir*. Burada *fraksiyon* toplumsal üretim ve bir bütün olarak sınıf ile ilişkileri tarafından belirlenen, sınıfların içindeki kısımları belirtmektedir. Sermayenin hegemonik fraksiyonu, genel olarak dünya çapındaki üretimin yönünü ve karakterini dayatan ve dünya çapındaki kapitalist toplumun sosyal, siyasal ve kültürel karakterinin şartlarını belirleyen fraksiyondur. Ulusötesi kapitalist sınıf, dünya çapında yeni bir yönetici sınıftır. Bu sınıf, küresel karar almada ve bu fraksiyon tarafından korunan ulusötesi devlet aygıtlarının yükselişinde yansıdığı gibi, kapitalist küreselleşmenin bir sınıf projesini gerçekleştirmeye çalışan sınıf bilincine sahip bir ulusötesi elit tarafından temsil edilir (Robinson, 2001a).

Yeni Bir Hegemonik Devlet ya da Bölge mi, Toprakla Bağından Kurtulmuş Bir Ulusötesi Hegemonya mı?

Öyleyse belirlemekte olan küresel düzendeki hegemonyayı nasıl kavramalıyız? Realistlere, dünya sistemi çözümlenemelerine ve Marksistlere göre hegemonya, devlet iktidarıyla içinden çıkılmaz bir biçimde bağlıdır ve devlet iktidarı ulus devlet bağlamında kavranır. Dünya dinamiklerini çözümlenmenin temeli olarak rekabet halindeki ulus devletler sistemi, çözümlenemeleri yeni küresel düzende ulus devlet konfigürasyonu tarzında bir hegemonya arayışına sürükler. Dünya sistemi hegemonya yakla-

şımı, ardışık *devlet hegemonları* üzerine odaklanır. Geriye dönüp baktığımızda âsâ, İtalyan kent devletlerinden Hollanda, Büyük Britanya ve daha sonra da ABD'ye geçmiştir. Şimdilerde egemen olan görüş, bir Doğu Asya hegemonyasının yükselişidir. İtalyan Okulu ise Britanya'nın liderliğindeki (1789-1873) uluslararası liberal ekonomiden, rakip emperyalizmler dönemine (1873-1945) ve ardından da ABD'nin liderliğinde 2. Dünya Savaşı sonrası *pax Americana*'ya uzanan ardışık hegemonik projeler üzerine odaklanır (Cox, 1987: 109). Yeni Gramsciğil yaklaşımlar dünya düzenindeki derin değişimleri kabul ederler fakat somut çözümlerinde ulus devlet ve devletler-arası sistem çerçevesini alıkoarlar (örneğin bkz. Gill, 1990). Buna karşıt olarak ben, âsânın belirlemekte olan bir ulusötesi hegemonik konfigürasyona geçmekte olduğunu öne sürüyorum.

Hegemonya, bir iktidar ve tahakküm ilişkisidir ve bu nedenle küresel toplumda iktidarın kimin elinde olduğunu sormak zorunludur. Üretimin dünya çapındaki merkezileşmesi küresel ekonominin denetim ve yönetiminin merkezileşmesiyle birlikte gerçekleşir. Toplumsal grup ve sınıflar yerine devletleri tarihsel aktörler olarak ileri süren şeyleşmiş devlet görüşü, küresel sistemde denetim, yönetim ve iktidarın çözümlemesinde devlet temelli konfigürasyonları arar. Lakin küresel ekonominin denetim ve yönetimi, bir devletin ya da ulus devletin içinde değil *ulusötesi sermayenin* içinde merkezileşmiştir. Küresel sistemde iktidar, ulusötesi kapitalist sınıfın yanısıra ulusötesi bir biçimde yönlendirilmiş devlet yöneticileri ve Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Üçlü Komisyon ve Dünya Ekonomik Forumu gibi kamusal ve özel ulus aşırı kurumların kadrolarında, ulusötesileşmiş gruplar ve tabakalarda yoğunlaşmıştır. Biz, yeni bir tarihsel bloğun ortaya çıkışında kendini dışa vuran, global ölçekte ulusötesi sermayenin hegemonyası üzerine temellenmiş, belirlemekte olan bir ulusötesi hegemonyaya tanıklık ediyoruz.

Ardışık "hegemonların" tarihsel örüntüsü bir sona ulaştı ve hegemonik âsâ ABD'den yeni bir hegemonik ulus devlete ya da bir bölgesel bloğa geçmeyecek. *Pax Americana* "eski ulus devlet sisteminin ve oradaki hegemonların son sınırıdır. Bunun yerine 21. yüzyılda âsâ, ulusötesi bir konfigürasyona küresel kapitalist tarihsel bloğa geçmektedir. Fakat benim önermem, aralarında Arrighi (1994; Arrighi ve Silver, 1999) ve Goldfrank'ın da (2001) bulunduğu rakip bölgeler ve bir Doğu Asya

hegemonunun yükselişini senaryosunu geliştiren birçoklarına sert bir direniş anlamına gelmektedir. Benzer çizgiler boyunca küresel siyasetin daha ince ayrımları olan bir yorumu; altta yatan dinamikleri, rakip çekirdek iktidar bloklarının, ABD'nin gerileyişinin şafağında hegemonik ardıllık mücadelesi olarak görür. "Rekabet eden üç blok" (ya da "bölgeselleşme") senaryosunun içinde AB, ABD merkezli NAFTA ve Doğu Asya ASEAN blokları küresel olmayan bölgesel biçimlerdir; her bir çekirdek kümeleşme, rakip bölgesel bloklarla rekabette bir bölgesel formasyon içinde kendi çevresini bütünleştirmektedir. Rekabet eden üç blok nosyonu popüler ve iyi giydirilmiş bir tezdır fakat bu oldukça az somut delille temellendirilmiştir ve son yıllardaki küresel siyasal ve ekonomik dinamiklerle gerçekten desteklenmemektedir.

Devlet merkezilik ve ulus devlet merkezci çözümlemenin sorunu, artık herhangi bir devlet ya da özgül bir coğrafyaya bağlı olmayan ulusötesi sınıf ve gruplar bağlamında belirlemekte olan küresel bir hegemonyayı kavramamıza izin vermemesidir. Örneğin Doğu Asya dinamizminin ulusötesi sermayenin bu bölgeye küresel girişinden ayrılamaz olduğunu ve başka yerlerdeki devletlerle rekabet içinde olan birikimin bölgesel bir devresinin değil, küreselleşmiş devrelerle daha tam bir tümleşmenin peşinde olan seçkinler tarafından daha yakın zamanda (özellikle 1990'ların ikinci yarısındaki krizinin şafağında) örgütlendiğini biliyoruz.

Bizim görmekte olduğumuz, küresel ekonominin, Arrighi ve Silver'ın (1999: 219) ifade ettiği gibi Doğu'da yeniden merkezleşmesi yerine, küresel ekonominin merkezleşmesi; onun parçalara ayrılması ve yoğun küresel birikimin birçok bölgesinin yükselişidir. Avrupa'daki bu tür bölgelerden biri kuzeybatıdan güneydoğuya işlemekte, sınırları bir uçtan diğere keserek Doğu Avrupa'daki alanlara ulaşmaktadır. Kuzey Amerika'daki bir başkası ABD-Meksika sınır bölgesidir. Bunun gibi birçok eksen Doğu Asya'yı çaprazlamasına kesmektedir. Bunlar, (ulus-aşırı ve merkezleşmiş ulusötesi konfigürasyonlardan kesinlikle bekleyebileceğimiz) dünya çapında farklı yerlerdeki ulusötesi kapitalistleri ve elitleri bir araya getiren küresel ekonomi içindeki yoğun birikim alanları oldukları kadar, hegemonya için toprağa bağlı rakipler olmayabilir.

Fakat ya Birleşik Devletler'in oldukça görülebilir ve baskın rolüne, "geriye kalan tek süper güç" e ne oluyor? Ulusötesi ya-

pılar, kendisi de doğrusal ve eşit olmayan bir tarzda gelişmiş olan ulus devlet sisteminin rahminden ortaya çıkmaktadır. ABD üstünlüğünün gerileyişine ve küresel ekonominin yeniden üretimi için ekonomik düzenleme ve siyasal koşullar sağlama yeteneği henüz olmayan, ulus-aşırı yapılar aracılığıyla ulusötesi hegemonyanın yaratılışının erken aşamalarına tanık olmaktadır. Bunu ileri sürmek, jeopolitik ilişkilerin artık önemli ya da şimdiki dönemde farklı konjonktürler için canalıcı olmadığını önermek değildir. Bunun yerine jeopolitik ilişkileri küreselleşmenin ışığında yeniden yorumlamalıyız. Tüm tarihsel süreçleri damgalayan eğilimler ve karşıt itkiler vardır. Kapitalist grupların ulusötesileştiği boyut, bu fraksiyonların hâlâ ulusal birikim süreci içinde temellenen fraksiyonlara karşı göreceli gücü ve ağırlığı kesinlikle tartışmaya açıktır ve görgül araştırmaları gerektirir. Bu fraksiyonların mücadeleye ve ulus devletler içindeki uyum sürecine nasıl katıldığı yaratıcı bir siyasal ve konjonktürel çözümlene sorundur. Dahası, devlet yöneticileri ulusötesi seçkinlerin gündemine tepki gösterebilir fakat eş zamanlı olarak ulus temelli seçmenler arasında meşruluğu desteklemek zorundadırlar (ya da en azından bunu denemelidirler). Bu çok parçalı süreçler devletler içindeki siyasa oluşturucular üzerinde kafa karıştırıcı ve karşıt davranışlar üretebilir.

ABD'nin ulusötesi seçkinler lehine bir liderlik rolü oynadığını ileri sürdüm. Bu rol tarihsel olarak açıklandı. Kesinlikle çekirdek güçleri arasında son "hegemon" olduğu için Birleşik Devletler -çünkü küreselleşme, dünya çapında ABD hegemonyası ve ABD ulusal devletinde kaynakların ve baskı güçlerinin yoğunlaşması döneminde ortaya çıkmıştır- ulusötesi seçkinlerin küresel kapitalist gündeminin lehine siyasa ve stratejiler geliştirme öncülüğünü almıştır. 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde dünya ekonomisi ve küresel kapitalist ilişkilerin aldığı özgül biçime bağlı olarak "ABD bağımlı" ulusötesi seçkinler tamamen ulusötesileşen ilk şeydir. Bu gerçekten de topraksal birimler ile iktidar arasındaki geride kalan belirli ilişkilerce biçimlenmiş dünya siyasal dinamikleri anlamında jeopolitiktir.

Fakat bu dinamikleri nasıl yorumlamalıyız? Günümüze kadar gelen paradigmlar, küresel arenadaki ABD devlet davranışlarının "ABD çıkarları"nın bir savunmasına işaret ettiğini ileri sürerken ben, savunulmakta olan şeyin çekirdeğini bir ulusötesi kapitalist sınıfın oluşturduğu, belirlemekte olan bir kü-

resel kapitalist tarihsel bloğun çıkarları olduğunu öne sürüyorum. Bu sınıf, çıkarlarının ilerletilmesinde varolan ulusal devlet aygıtları ve ayrıca gitgide daha çok belirlemekte olan bir ulusötesi toplum aygıtına güvenir ve bunu yaparken de ABD ulusal devletinin bu aygıtların en güçlüsü olduğunu bulmuştur (bu ise ulus devletin eski jeopolitiğinin aşağı doğru sarmalının özel biçimidir). Bu çalışmada odak daima toplumsal grup ve sınıflar üzerindedir. Ulusötesi sermayenin dünya çapındaki sermayenin hegemonik fraksiyonu haline geldiği ve ulusötesileşmiş bir burjuvazi tarafından temsil edildiği konusundaki iddialarda yanılmış olabilirim yani ulusal temelli kalan kapitalist fraksiyonlar hâlâ belirleyici olabilir- fakat bu, odağı, toplumsal grup ve sınıflardan şeyleşmiş aktörler-olarak-devletlere çevirmemize ya da dünya siyasal dinamiklerinin, uluslararası sistemde kendi (ulus devlet) tahakkümlerini korumak için mücadele eden ulus devletler/çekirdek güçler arası mücadele olduğu yorumunu çikarsamamıza izin vermez.

II-Ulusötesi Kapitalist Sınıf

Oluşumunun Bazı Görgül İşaretleri

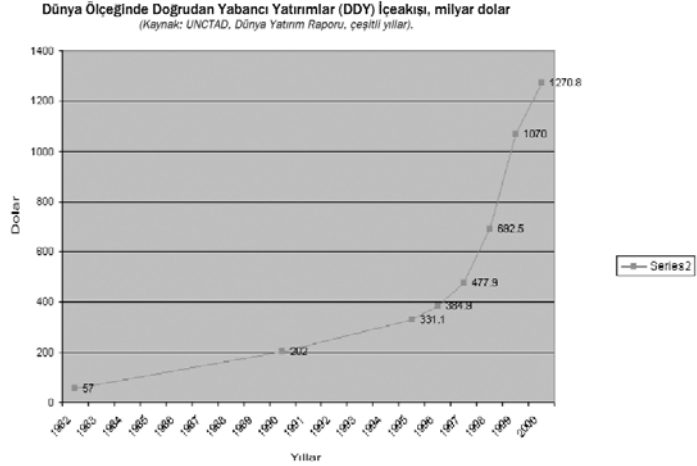
Birinci bölümde geliştirilen tartışma ekonomik küreselleşme ve ulusal kapitalist grupların ulusötesi bütünleşmesi sorununa dayanır. Şimdi bu sorunun görgül incelemesine yöneliyorum. Ulusötesi sermayenin yükselişi ulusal kapitalist sınıfları küresel ekonominin girdabına çeker. Küreselleşme, sınırlar boyunca ulusötesi sınıf ittifaklarının yeni biçimlerini ve eski ulusal sınıf yapıları ile uluslararası sınıf çatışma ve ittifaklarından oldukça farklı biçimlerde, küresel olarak ve ülkeler, bölgeler, kentler ve yerel topluluklar içinde sınıfsal yarılmaların yeni biçimlerini yaratır. Uluslararasılaşma ulusal sermayelerin erişimlerini kendi ulusal sınırlarının ötesine genişlettiklerinde meydana gelir. Ulusötesileşme, ulusal sermayelerin uluslararasılaşan diğer ulusal sermayelerle sınırları aşıp birbirlerine nüfuz ederek birleşmeleri ile oluşur bu süreç. Sermayeleri kendi uluslarından koparır ve onları küresel ekonomide ortaya çıkan yeni bir uluslarüstü uzama yerleştirir. Ulusal sınıfların hangi noktada ulusötesi sınıflara dönüştüğü –bu tür sınıfları kavramsal olarak farklılaştırabiliyor olmamız olgusuna karşın- tartışmaya açıktır ve bu nokta, ulusötesi sınıfların maddi temellerini belirlemek için inşa ettiğimiz araçlara bağlıdır. Kapitalist grupların ulusötesileş-

mesini teşvik eden farklı mekanizmalar, ulusötesi şirketlerin yayılması, doğrudan yabancı yatırımların (DYY) genişlemesi, uluslararası birleşmeler ve satın almalar, stratejik ittifaklar ve ulusötesi olan birleştirici yönetimleri kapsar. Bunların yanısıra dünya çapında taşeron sözleşmeler yapma ve dışarıya iş verme olgusu, bağımsız şirket alanlarının genişlemesi ve bir dizi diğer ekonomik biçimler küresel ekonomiye eşlik eder. Küreselleşmiş üretimin örgütlenmesinin bu tür yeni biçimleri önemlidir çünkü daha önce de vurgulandığı gibi yerel kapitalistleri birbirine bağlayan dünya çapındaki ağın gelişmesine katkıda bulunur; küresel (yerele karşıt olarak) birikim sürecinin çevresindeki bu kapitalistler arasında öznel görünümünün ve nesnel çıkarlarının bir özdeşliğini yaratır. Bu nedenle bunlar, ulusötesi kapitalist sınıfın oluşumunda bütünleştirici mekanizmalar olarak işlev görür ve sınıf oluşumunun uzamının, ulusaldan ulusötesi uzama geçmesi için hareket ederler.

Başlarken aşağıdaki görgül verilerin ulusötesi kapitalist sınıfın varlığına bir kanıt oluşturmadığını belirtmeme izin verin. Aksine bu veriler, ulusötesi sınıf oluşumu sürecinin kapitalistler arasında hâlâ devam ettiğini güçlü bir biçimde ortaya koyan bir dizi kilometre taşına işaret eder. Küreselleşme ve ulusötesileşme süreci üzerine daha geniş bir araştırma gündeminin bir parçası olarak süregiden, metodolojik olarak farklı araştırmalar gereklidir. Ulusötesi bir biçimde birleşmiş ulusötesi şirket yönetimleri ve uluslararası birleşmeler ve satın almalar üzerine aşağıda sunulan veriler, *doğrudan* göstergeler oluştururken; geriye kalan veriler, altta yatan ulusötesi kapitalist sınıf oluşumunu süreci sonucunu çıkardığım temeli üzerinden *dolaylı* ya da çevresel göstergelerdir.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Ulusötesi üretimin büyümesinin belki de tek başına en kapsamlı göstergesi, 2000 yılında yaklaşık olarak 1.3 trilyon dolar değer biçilen küresel DYY stoğudur (bkz. Grafik 1). DYY, UNCTAD'ın 2001 yılı *Dünya Yatırım Raporu*'na göre "dünya ekonomisindeki uluslararası üretimin rolünü büyüterek hızla genişlemeye devam etmektedir." DYY 2000 yılında % 18 oranında büyüdü, "dünya üretimi, sermaye oluşumu ve ticaret gibi diğer ekonomik toplamlardan daha hızlı büyüyerek 1.3 trilyon dolara ulaştı" (UNCTAD, 2001: 1).

Tablo 2'nin gösterdiği gibi 1998-99 dışında mal ve hizmet ithalatı 1986-2000 döneminde dünya GSYİH'sinden daha hızlı büyüdü. Bu ise kendi başına ulusötesileşmenin önemli bir göstergesidir. Bununla birlikte birinci tabloda sunulan verilerden en önemlisi, DYY'nin iç ve dış akışlarının büyümesinin dünya üretimininkilerden ne kadar büyük olduğudur. Bu büyüme 1986-1990 arasındaki sabit sermaye oluşumunun neredeyse iki katıdır; 1990'ların ilk yarısında gerçekleşenin yaklaşık üç katı ve ikinci yarısında Aralık içindeki yaklaşık tahmine göre 100 kat daha fazladır.

Tablo 2: Dünya DYY, Dış Ticaret, ve GSYİH'nin Yıllık Büyüme Oranları (%)

	1986-1990	1991-1995	1996-1999	1998	1999	2000
DYY İçeakışı	23.0	20.8	40.8	44.9	55.2	18.2
DYY Dışakışı	26.2	16.3	37.0	52.8	41.3	14.3
Dünya İthalatı	15.4	8.6	1.9	-1.5	3.9	N/A
Dünya Üretimi	11.7	6.3	0.7	-0.9	3.4	6.1
Sabit Sermaye Oluşumu	12.2	6.6	0.6	-0.6	4.3	N/A

Kaynak: UNCTAD, 2001:2.

Dahası son yıllardaki DYY akışı, farklı bölgeleri küresel ekonomiyle bütünleştirmede önemli bir rol oynamıştır. DYY hâlâ 2000 yılında gelişmekte olan ülkelere giden 270 milyar dolardan biraz fazla olan bir para ile karşılaştırıldığında, DYY'nin yaklaşık 1 trilyon dolarını emen, gelişmiş ülkeler üç-

lüsünde (Kuzey Amerika, Avrupa ve Japonya) yoğunlaşmıştır (UNCTAD, 2001: 3). Fakat bu konuda bile UNCTAD'ın bildirdiğine göre “2000 ve 1985 yıllarının içe ve dışa doğru DYY akışının dünya haritalarının bir karşılaştırması, geçmişe göre DYY'nin çok daha fazla ülkeye ulaştığını ortaya koyar.” UNCTAD şöyle devam ediyor:

15 yıl önceki sadece 17 ülke ile (bunlardan 7'si gelişmekte olan ülkelerdir) kıyaslandığında, bugün 50'den fazla ülke (bunların 24'ü gelişmekte olan ülkelerdir) 10 milyar dolardan fazla içe dönük stoğa sahiptir. Dışa dönük DYY resmi de benzerdir: Aynı dönemde 10 milyar doları aşan stoğa sahip ülke sayısı 10'dan 33'e çıkmıştır (1985'te 8 olan gelişmekte olan ülke sayısı ile karşılaştırıldığında şimdi 12'dir). Akışlar bağlamında 1980'lerin ortasında, yıllık ortalama 1 milyar dolardan fazla alan ülke sayısı 17'den (6'sı gelişmekte olan ülkedir) 1990'ların sonunda 51'e (23'ü gelişmekte olan ülkedir) yükselmiştir. Dışa dönük akışlarda 1980'lerin ortasında 13 ülkeye karşılık (sadece biri gelişmekte olan ülkedir) 1990'ların sonunda 33 ülke (11'i gelişmekte olan ülkedir) 1 milyar dolardan daha fazla almıştır (UNCTAD, 2001: 4).

Ulusötesi Şirketlerin Yayılması

Ulusötesi kapitalist sınıf ve onun faillerinin yükselişinde anahtar bir gösterge, ulusötesi şirketlerin yayılmasıdır. Ulusötesi şirketler, sermayenin ulusötesileşmiş devrelerini cisimleştirir ve bu devreleri örgütler. Burada onları çokuluslu şirketlerden farklılaştıran, üçten daha fazla ülkede yönetim merkezleri olan şirketler olmalarıdır. UNCTAD'a göre ulusötesi şirketlerin sayısı 1970'de 7.000'den, 1993'te 37.000'e ve 2000'de 60.000'e çıkmıştır (1999: 3; 2001: 1) (bkz. Castells, 2000: 251-252). Bu ulusötesi şirketler dünya ticaretinin yaklaşık üçte ikisini elinde tutmaktadır. Benzer bir biçimde dünya GSYİH'sinden ulusötesi şirketlerin denetim altında tuttuğu pay 1960'ların ortalarındaki yüzde 17'den 1984'de yüzde 24'e ve 1995'de ise neredeyse yüzde 33'e büyümüştür (UNCTAD, 1996: 3). 2000 yılına gelindiğinde, yaklaşık 800.000 olan ulusötesi şirketlere bağlı birimlerin ürettiği mal ve hizmetlerin tahmin edilen değeri 7 trilyon dolardır (UNCTAD, 2001: 1). Ulusötesi şirketlerin satışlarının küresel değeri, 1982'deki 2.5 trilyon dolardan 1990'da 5.4 trilyon dolara ve 2000 yılında 15 trilyon dolara çıkmıştır (UNCTAD, 2001: 2). 2000 yılında ortak yabancı bağlı birimlerin mal varlığının 21.1 trilyon dolar değerinde olduğu tahmin edilmektedir (UNCTAD, 2001: 2).

1990'ların ortalarından itibaren UNCTAD, dünyanın önde gelen ulusötesi şirketlerini üç niteliğe göre sıralayarak bir 'ulusötesilik indeksi' inşa etmektedir: Yabancı malvarlıklarının toplam mal varlıklarının içindeki oranı, dış satışın toplam satışa ve yabancı çalışanların toplam çalışanlara oranı. Bir şirket, ulusötesileştiği ölçüde yani kürenin çevresinde daha fazla yayıldığında, indekste sıfırdan yüze doğru ilerlemektedir (örneğin 50 birim ulusötesilik şirketin mal varlığı, satışı ve çalışanlarının listesinin yarısının yabancı olduğu anlamına gelir). İndekse göre en büyük 25 ulusötesi şirket, *ortalama 59.9 ulusötesilik sonucunu* elde etmiştir. İsviçre elektronik şirketi ABB 94.1, General Electric 36.7, Ford Motor Company 36.1, IBM 53.7, Nestle 95.2, Siemens 56.8, Mannesmann 48.9, BMW 60.9, vb. (UNCTAD, 2001: 6). UNCTAD'ın belirttiğine göre "hem tepedeki 50, hem de tepedeki 25 ulusötesi şirketin ulusötesileşme derecesi artmıştır ve ilk 50'ninki 1998'de yüzde 37'den, 1999'da yüzde 39'a ve ilk 25'inki yüzde 26'dan 32'ye yükselmiştir." "En tepedeki 100 ulusötesi şirketin ulusötesiliği yüksek bir düzeyde (yüzde 53), oldukça istikrarlı bir biçimde kalmıştır" (UNCTAD, 2001: 5).

Ulusötesi şirketlerin dünya çapında *doğrudan* çalıştırdığı 70 milyon işçi dünyadaki toplam özel sektör çıktısının üçte birini üretmiştir (Castells, 2000: 251). Yerel firmalar; birleşme, sözleşme yapma, dış kaynak düzenlemeleri, yerel pazar alışverişleri, taşeronluk vb. gibi DYY ve ulusötesi şirket etkinliklerinin kapsadığı bir dizi mekanizma aracılığıyla ulusötesi şirket yapısının parçası olmuştur. Her ne kadar bu nokta burada ayrıntıyla ele alınmayacak olsa da ulusötesi şirketler ağının yayılması, ulusötesi işçi sınıfı ve kapitalist sınıf oluşumunu harekete geçirdiği ölçüde vurgulanmaya değerdir. Castells'in gözlemine göre;

farklı ülkelerde konumlanmış emek gücü, bu çokuluslu ağların farklı işlevleri ve stratejileri arasındaki işbölümüne bağlıdır. ... Bu nedenle emek gücünün büyük bir kısmı ağ içinde dolaşımında değildir, fakat ağ içindeki diğer kesimlerin işlev, evrim ve davranışlarına bağlıdır. Bu süreç, küresel ağlarını devreleri içindeki firmaların, amansız etkilerinin altında, emek gücünün hiyerarşik, parçalanmış karşılıklı bağımlılığı süreciyle sonuçlanır. (2000: 251-252)

Belli başlı kapitalist ülkelerdeki ulusötesi şirketler arasındaki yüksek düzeyde sınırötesi birleşme, "ulusal" sermayelerin yüksek ölçüde ulusötesi şirketlerin genişleme sürecine dahil oluşuna işaret eder (Kan ve Johansson, 2000: 17; Dicken,

1998: 45-46). Gelişmekte olan dünya, dünya düzeninin eski sömürgeci “etki alanları” yapısı aracılığıyla, 2. Dünya Savaşı öncesinin DYY’sinin beşte dördünü emdi. Fakat 1960’lardan 1980’lere doğru DYY akışlarının büyük bir kısmı çekirdek bölgeler arasında gerçekleşti. Dicken’in vurguladığı gibi:

Ulusötesi şirketlerin dünya nüfusu sadece oldukça hızlı bir biçimde artmakla kalmaz, ayrıca eski uluslararası işbölümünü baştan başa kesen bir tarzda kökenlerinin coğrafi farklılığının önemli bir artışı da buna eşlik etmektedir. ... hemen hemen tüm gelişmiş ekonomilerin içe ve dışa doğru önemli doğrudan yatırımları vardır. ... Gerçekte bu örüntülerin ima ettiği şey, belli başlı pazar ekonomileri arasında yüksek ölçüde *karşılıklı yatırımlardır* (1998: 45-46).

Bu saptama önemlidir, çünkü uluslararası ortak genişlemenin birinci örüntüsü rekabet içindeki çekirdek ulusal burjuvazilerin bir durumunu yansıtırken, daha sonraki, bu “ulusal” burjuvazilerin ulusötesileşmesinde anahtar bir mekanizmaya işaret eder.

Sınırötesi Birleşmeler ve Satın Almalar

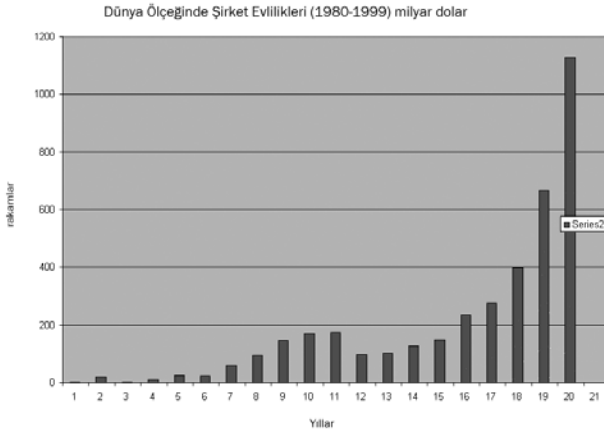
1980’lere dek birleşme ve satın almaların birçoğu ulusal sınırlar içinde meydana geldi. Fakat o zamandan bu zamana sınırötesi birleşme ve satın almalar, firmalar için ulusötesi bir biçimde etkinliklerini genişletmenin en önemli yollarından biri haline geldi (Kang ve Johansson, 2000; Dicken, 1998: 222). Birleşme ve satın almalar ulusötesileşme sürecinin temel mekanizmalarıdır Birleşme ve satın alma (B&S), bir sermaye yoğunlaşması mekanizmasıdır ve bir şirketin bir başka şirketin işinin tamamı ya da bir kısmı üzerinde denetime gereksinim duyduğunda meydana gelir. Birleşme durumunda *sınırötesi, en az iki farklı ülkeden sermayelerin birleşmesi* anlamına gelir. Satın alma ise herhangi bir firmanın yabancı bir şirketi çalışanları, yöneticileri ve “ulusal” çıkarları dahil bir şekilde ele geçirmesidir. Sermayenin yoğunlaşması yeni değildir. Kapitalist gelişme sürecinin bir parçasıdır ve ulusal sınıf oluşumu ve ulusal burjuvazinin yükselişi sürecinin ayrılmaz bir görünümüdür. B&S’ler aracılığıyla sermayenin *ulusötesi* yoğunlaşması, ulusötesi sınıf oluşumu ve ulusötesi burjuvazinin yükselişi sürecinde benzer bir öneme sahiptir. Sınırötesi satın almaların bir kısmı, ulusötesi şirketlerin birleşmelerini kapsar, fakat bunların birçoğu, yerel toplumsal

güçleri ulusötesileşme sürecine çeken, ulusötesi şirketler tarafından ulusal şirketlerin satın alınmasını gerektirir.

Sınırötesi B&S'lerin değeri, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı'nın (OECD) bir raporuna göre 1991 ve 1998 arasında, şaşırtıcı bir biçimde 85 milyar dolardan 558 milyar dolara altı kat artmıştır. Daha sonra, ikinci grafikte gösterildiği gibi, 1999'da 1 trilyon doları aşmıştır (1999, Thompson Financial Securities Data, 2000: 1; Renner, 2000: 1). OECD raporu, bu tür B&S'lerin, "endüstriyel küreselleşmenin temel mekanizmaları arasına dahil edilmesini gerektiğini" vurgular ve bilinen ulusötesi şirketler arasındaki "dev birleşmelerin sayı ve değerinin patlaması ile coğrafi genişlemesini" de ekler (Kang ve Johansson, 2000: 6). Sınırötesi birleşme ve satın almalar, telekomünikasyon, otomobil, finans gibi dünya ekonomisinin sadece en küreselleşmiş sektörlerini kapsamaz; dev perakendeciler, temel tüketim malları, kimyasallar, çelik, ilaç ticaretini yapan şirketleri ve hukuk firmalarından sigortaya, yönetimden kamu hizmetlerine kadar sayısız hizmeti de kapsar. Her ne kadar Avrupa ve Kuzey Amerikada yoğunlaşmışsa da birleşme dalgası; kökeni Asya, Latin Amerika ve diğer yerlerde olan sermayenin büyüyen katılımını da içerir. Gelişmekte olan ülkeler, 1991-98 arasındaki tüm B&S etkinliklerinin yüzde 27'sinden sorumludur ve gelişmekte olan ülkelerden firmalar, aynı dönemdeki dışa doğru sınır-ötesi B&S'lerin yaklaşık yüzde 11'inden sorumludur (Kang ve Johansson, 2000: 11-12). Dahası küresel B&S'lerin miktarı da artmaktadır. 1991-98 dönemi boyunca ortalama miktar, 21 milyon \$'dan 104 milyon \$'a neredeyse beş kat artmıştır (Kang ve Johansson, 2000: 7).

Ulusötesi B&S'lar artan DYY akışında belirleyici bir rol oynamaktadır. Dünya DYY'si ile ilişki içinde sınır-ötesi B&S'lerin değeri, 1991'de yüzde 53.7'den 1997'de yüzde 85.3'e sıçramıştır (Kang ve Johansson, 2000: 14). Bu ise 1997'deki DYY'nin beşte dördünden biraz fazlasının B&S'lerde olduğu, geri kalanının ise yeni ya da başlangıç aşamasındaki yatırımlara gittiği anlamına gelmektedir. 1991-98 arasında DYY olarak, Birleşik Devletler içindeki toplam 520 milyar dolar akışın yüzde 85.7'si B&S yatırımlarıdır (Kang ve Johansson, 2000: 17). "ABD" sermayesinin yanı sıra kendisini ABD topraklarında kurumsallaştıran "yabancı" sermayenin ötesinde, Birleşik Devletler içinde ve sınıf yapısını ulusötesileştirme sürecinde, DYY'nin iç akışı baştan başa küreselleştirici ekono-

mik etkinliktir. 1990'ların sonunda sınır-ötesi birleşme ve satın almaların en geniş kapsamlıları: British Telecom ve MCI (telekomünikasyon); Daimler Benz ve Chrysler (otomobil); Dupont ve Herberts (kimyasal ve boya); Alcatel ve Motorola (telefon ve iletişim araçları) ve DSC Communications'ın Alcatel'i nihai olarak satın alışı; Seagram tarafından MCA'nın satın alınışı (eğlence); Hoeschst tarafından Marion Merrel Dow'un satın alınışı (ilaç); Britanya temelli Zeneca Group Plc'nin İsveç temelli Astra'yı satın alınması (ilaç) (UNCTAD, 2000: 12; Kang ve Johansson, 2000: 8).

Bu süreç derinleştikçe ulusötesi sermaye, küresel ekonominin her sektörü üzerinde artan denetime sahip olmaktadır ve ulusötesi sınıf oluşumu yükselmektedir. OECD raporu, ulusötesi B&S konusunda “uluslararası birleşmeler aracılığıyla firmaların ulusallığı daha da belirsizleşmektedir” sonucuna varmaktadır:

Çokuluslu firmalar hiç olmadıkları kadar başıboştur, *ev sahibi* ve *misa-fir* ülkeler gibi kavramlar anlamlarını yitirmektedir. Bizzat firmalar, farklı ülkelerde araç gerece ve çalışanlara sahiptir; birçok ulusal pazara hizmet etmekte ve dünya çapında mal ve parça satın almaktadırlar. Bunlar, tekil ülkelere daha az sadakat göstermektedir ve kendi etkinliklerini engelleyebilecek ülke düzeyindeki düzenleme ve yasaklamaları gitgide daha çok içermektedirler (Kang ve Johansson, 2000: 37-38).

Ulusötesi Bir Biçimde Birleşmiş Yönetim Kurulları

Gitgide artan bir biçimde ulusötesi kapitalist sınıf içinde önde gelen tabaka, küresel şirket yapısıyla bir dizi birleştirici konum işgal etmeye başladı. Bu süreç, ulusal “iktidar seçkinleri”,

yönetici bloklar, “iç çember” ve diğerleri üzerine siyasal sosyolojinin zengin yazınında belgelendiği biçimiyle, ulusal burjuvazilerin yükseliş aşamasındaki gerekli olan ulusal burjuvazilerin nesnel bağlantılarını ve öznel kimliklerini donduran, ulusal düzeydeki birleştirici yönetici konumlarında olduğu gibi, önceki dönemlerdeki benzer bir süreçle paralellik oluşturur (bkz. Domhoff, 1967; Useem, 1984; Dye, 1986; Mills, 1959).

Dünyanın dört bir yanındaki şirketlerin oluşturduğu birliğin önde gelen zirvesi olan Conference Board [Konferans Kurulu], belli başlı ulusötesi şirketlerden kıdemli yöneticileri bir araya getirmektedir. Bu kurul 1999’da üye firmaların ulusötesi bir biçimde birleşmiş yönetim kurullarını ne ölçüde geliştirdiğini belirlemek için bir çalışmaya katkıda bulundu. Çalışma aralarında Arjantin, Avustralya, Brezilya, Kanada, Şili, Fransa, Almanya Japonya, Kore, Meksika, Singapur, Güney Afrika, İspanya, İsveç, Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler’in olduğu onaltı ülkeden ilişkili ulusötesi şirketleri kapsıyordu. Sadece 1995 ve 1998 arasında, bulunan verilere göre, yönetimleri ulusal olmayan şirketler yüzde 39’dan 60’a çıkmıştır ve üç ya da daha fazla yöneticisi olan ulusal olmayan şirketler (verili, ortalama yönetim sayısı 10) yüzde 11’den yüzde 23’e yükselmiştir (Alexander ve Esser, 1999: 5). OECD ülkelerinden yönetimleri ulusal olmayan şirketler yüzde 58’ken, Kuzey Amerika firmalarının yüzde 60’ı, Asya/Pasifik firmalarının yüzde 44’ü, Latin Amerika firmalarının yüzde 43’ü, Avrupa firmalarının yüzde 71’i, Afrika (Güney Afrika bu çalışmanın kapsadığı tek Afrika ülkesidir) firmalarının yüzde 100’ü kapsayan OECD ülkesi olmayanlardan yüzde 67’si, yönetimleri ulusal olmayan şirketlerdir. Rapora göre, “Araştırma, ulusal olmayan yöneticilerin çoğunluğunun son üç yılda işe koşulduğunu bulgulamıştır.” Genel olarak yönetim kurullarının üyelerinin sayısı azaldığı dikkate alındığında, bunun dünya çapındaki yönetim kurullarında, ulusal olmayan yöneticilerin belirleyici bir rol kazanmakta olduklarını ima eder” (6). Devamında, “küreselleşmenin risk ve ödülleriyle baş etmek için küresel yönetim kurulları gereklidir” (9) ve -OECD’nin çalışmasının ve yukarıdaki sınıır ötesi B&S üzerine yukarıdaki tartışmanın benzer sonuçlarını çağrıştırarak- yeni küreselleşmiş ekonomik ve düzenleyici altyapılar “şirketleri, farklı ulusal kimlikleri olmayan ulusötesi varlıklara dönüştürerek, uluslararası ticaret için ek bir yasal güvenlik sağlamaktadır. Gitgide artan bir biçimde, personel ve

yönetim de firma temelleri gibi, küresel hale gelmektedir –olar, dünya çapında yerel köklere sahip küresel yurttaşlardır” (10) denilmektedir.

Yönetim kurullarını ulusötesileştiren tipik ulusötesi şirketlerin, diğer ulusötesi şirketler ile vatanlarında ya da ikinci ülkelerde birleştikleri, -ki bu, aynı zamanda ulusötesi B&S etkinliği ve üçüncü firmalarla, farklı stratejik ittifaklara, resmi olmayan işbirliği ve taşeronluk düzenlemelerine katılabilecekleri hatırlanmalıdır (bakınız, metnin devamı). Ek olarak, bir ulusötesi şirketin yönetim kurulu üyelerinden her biri, tipik bir biçimde, diğer birleşik yönetim kurullarında konumlanmıştır. Böylece ulusal olmayan yönetim kurulu üyelerinin artan katılımı, ortak yönetim kurullarının ulusötesi birleşmeleri öyküsünün sadece küçük bir kısmıdır. Almanya’da üstlenmiş telekomünikasyon firması Deutsche Telekom, buna bir örnektir. Önceden bir kamu şirketiymiş 1996’da özelleştirilmiştir ve Alman Devleti mal varlığının hâlâ yüzde 50’sine sahiptir. Şirket hisse-leri; Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya stok pazarlarına sürülmüştür ve dünya çapında yatırımcılara sahiptir. Şirketin yönetim kurulu ABD’li, Avusturyalı, Belçikalı ve Fransız üyelerden oluşur. Şirket, Fransa Telekomuyla 1998’de bir ittifak kurmuştur. İttifak sonucu iki şirket de ABD merkezli bir ağ olan Spring’de % 10 pay elde etmiştir (Alexander ve Esser, 1999: 17). Bu nedenle yüzeyde “Alman” olarak görünen şirket, onu, küresel şirket ağlarının içine çıkışsız bir biçimde dolayan mülkiyet ve yönetim yapısına sahiptir.

Conference Board raporu, ulusal olmayan yönetim kurullarını rapor eden şirketlerin yüzde 82’si ile imalatın en küreselleşmiş sektör olduğunu, ve imalatın yüzde 61 ile finansal olmayan hizmetlerce takip edildiğini belirlemiştir (Alexander ve Esser, 1999: 5) Ulusötesi bir biçimde birleşmiş yönetim kurulları üzerine sayıları gitgide artan çalışmalar, olgunun tüm sektörlerle yayıldığını bulgulamıştır (örneğin bkz. Mahoney, 1999). Örneğin Fennema, 1980’lerin başından itibaren önde gelen ulusötesi bankacılık ve endüstri firmaları arasında birleşmiş yönetim kurullarının uluslararası bir ağını tanımlamıştır (1982). Daha yakın zamanda Berger ve meslektaşları, 1990’ların sonunda, üretim araçlarının, ticaret ve diğer hizmetlerin küreselleşmesi ile uyum içinde ve kısmen de, bu küreselleşmenin yarattığı küresel finansal hizmet talebine bir yanıt olarak, finansal hizmet firmalarındaki B&S’lerde dikine bir yükseliş bulgulamıştır (Berger vd., 2000).

Stratejik İttifaklar

Ülkeler boyunca sermayelerin birbirlerine müdahalesiyle sonuçlanan bir başka mekanizma ise ulusötesi şirketler arasında sıradışı bir biçimde büyüyen ulusötesi stratejik ittifaklardır. Stratejik ittifaklar sınırsız birleşme ve satın almaların yokluğunu çeken firmalar arasında, kolektif girişimler, küçük hisse yatırımları, özsermaye alışverişi, birleşik araştırma ve geliştirme, üretim ve pazarlama, teknoloji paylaşımı, uzun vadeli kaynak sağlama (*sourcing*) antlaşmaları, dağıtım/hizmetlerin paylaşımı gibi geniş çaplı bağlantıları içine alır. Bir başka OECD raporuna göre iki ya da daha ülkeden firmalar arası bu tip ulusötesi stratejik ittifaklar 1989-99 arasında beş kat artmıştır ve “bunlar, eski ortaklıklara göre değer ve ölçek bakımından çok daha büyük olma eğilimindedir” (Kang ve Sakai, 2000: 5). Bu stratejik ittifakların büyük bir çoğunluğu OECD ülkeleri arasındadır. 1990’larda Çin’i de kapsayan Asya ve Latin Amerika’dan OECD üyesi olmayan ülkeler arasında, ittifak etkinlikleri dalgası oluşmuştur. İttifaklar, kimyasallardan ilaca dek bilgisayar ve elektronik araç gereç, finansman ve iş hizmetleri gibi geniş bir sektör yelpazesi boyunca oluşturuluyordu. Bu ittifakların yarısı, ortaklıklar (*joint ventures*) yani iki ya da daha fazla firmanın ortak bir operasyona sermaye yatırması ve böylece işbirliğinin ötesine geçerek organik entegrasyon önlemi geliştirmesidir.

B&S’lerin yanısıra, stratejik ittifaklar da firmaların, küresel ekonominin ölçek, stratejik esneklik, pazarlama avantajları ve benzerlerini elde etme gereksinimini arttıran, yükselen küresel rekabet tarafından yönlendirilir. Yine B&S’ler gibi geçmiş yıllarda, dünya çapındaki stratejik ittifak örüntüleri, sermayelerin “ulusal” bloklarının diğer ulusal sermaye bloklarına karşı kendi aralarında ittifak yapması değil, küresel ekonomi içinde bir dizi ülke ve bölgeden kapitalist grupları biraraya getiren oligopolist kümelerin birbirlerine karşı rekabeti olagelmıştır. OECD raporuna göre “stratejik ittifaklar, rekabet ve işbirliğini birleştirmek ve küresel bir temelde endüstriyel yeniden inşa için en güçlü araçlar olarak değerlendirilmektedir.” “Sınır ötesi ittifak oluşumu, daha entegre küresel pazarlardan artan rekabet baskılarını izlemiştir” (Kang ve Sakai, 2000: 6). En çarpıcı olan ise hem ulusal hem de ulusötesi stratejik ittifaklar, 1989-1999 döneminde altı kat artarken, tüm yeni ittifakların üçte ikisinin ülke içi yerine ülkeler arası olması olgusudur. Rapor, “1990’ların her yılında farklı ulusal ekonomilerden firmaları birbirleriyle

bağlantılandırılan uluslararası ortaklıkların daima bu ittifakların çoğunluğu olageldiğine” işaret eder. “Uluslararası stratejik ittifaklar (toplam 62.000), 1990-99 arasında tüm ittifakların yüzde 66’sıydı. Ortalama olarak her ulusal ittifaka karşı iki uluslararası ittifak, küreselleşmenin ittifaklar için birincil motivasyon olduğunu sergiler” (Kang ve Sakai, 2000: 7).

Belli başlı ulusötesi şirketler arasındaki ulusötesi stratejik ittifakların tipik örnekleri, optik hafıza depolama ürünleri için Du Pont/Sony ortaklığını; mikroişlemciler için üretim süreçleri geliştirme için Motorola/Toshiba birliğini; otomobillere elektronik parçalar geliştirmek için General/Motors/Hitachi işbirliğini; bilgisayar ürünlerinin üretim ve satışı için Fujitsu/Siemens ortak girişimini içerir. Otomobil endüstrisi, endüstriler-arası ulusötesi ittifaklara dönük bir yönelimin okul kitaplarında yer alabilecek bir örneğini sunar. Son yıllarda her yıl endüstri içinde yaklaşık yüz yeni ittifak gerçekleşti. Bunlardan 1999’da gerçekleşenlerin yaklaşık yüzde 80’i sınırötesiydi ve büyük çoğunluğu, bu sektörün yüksek düzeydeki küreselleşmesini gösteren ortak üretime yönelikti (Kang ve Sakai, 2000: 24). Ford, 1979’dan bu yana Mazda’nın küçük hissesini (yüzde 25’ini) elinde bulundururken 1996’da hisse oranını yüzde 33.4’e yükseltti. 1971’de General Motors ve Isuzu ittifakı oluşturuldu ve General Motors-Suzuki ittifakı 1981’de başladı. Renault ve Nissan, Renault’nun kendi modelini üretmek için Meksika’daki bir Nissan fabrikasından yararlanması planını da içeren bir ittifaka sahip oldu. Mazda, 2000 yılında kendi fabrikalarında Ford’un bir modelinin montajına başladı. Daimler-Chrysler ve Mitsubishi benzer bir ittifaka sahiptir, vb. 1999 Rus firmaları; General Motors, Ford, Renault ve Volvo’nun da dahil olduğu Batılı ortaklarıyla sekiz ittifak kurdu. Yine 1999’da Çin firmaları en az 13 uluslararası ittifak oluşturdu. Daimler-Chrysler, Ford, Honda ve Volkswagen 1999 yılında petrol pillerinin ortak geliştirilmesi için bir ittifak kurdular (Kang ve Sakai, 2000: 24-27).

Yeni Küresel Ekonomik Düzenlemeler

1970’lerin sonundan bu yana DYY’ler, B&S’ler, ulusötesi bir biçimde birleştirici yönetimler ve stratejik ittifakların hızlı çoğalmasının paralelinde yer alan dışarıdan besleme, taşeronluk, ulusötesi birleştirici ittifaklar, lisans antlaşmaları, yerel temsilcilik, vb. gibi farklı ekonomik düzenlemelerin olgusal ya-

yılımı sermayelerin ulusötesi bağlantısının bir başka önemli görünümünün altını çizer. Bu düzenlemeler geniş ulusötesi üretim zincirleri ve kürenin çevresinde dikey ve yatay bütünleşmenin karmaşık ağları ile sonuçlanır. Dicken'a göre:

Ulusötesi şirketler, (ulusötesi ve ulusal, geniş ve küçük, kamu ya da özel) sayısız diğer firmayla birlikte dışsal ilişkiler ağına kilitlenirler: Bu, bir tür karşılıklı bağlantılar (*interconnections*) aracılığıyla sağlanır. Örneğin birçok küçük firma sadece oldukça sınırlı bir coğrafi alana hizmet ederken, bir ülkedeki oldukça küçük bir firma küresel üretim ağına doğrudan bağlanmış olabilir. Farklı boyut ve tiplerdeki firmalar arasındaki bu tür karşılıklı ilişkiler, gitgide artan bir biçimde *yerelden küresel ölçeklere coğrafi olarak yuvalanmış ilişkilerin* bir kümesini oluşturmak için ulusal sınırları aşar... Gerçekten de karşılıklı örgütsel işbirliği ilişkilerinin şaşırtıcı bir çeşitliği vardır. Bunlar çoğu zaman, iki taraflı yerine çok taraflıdır, tekeşli yerine çokeşlidir (Dicken, 1998: 223).

Bu tespit, dünyanın her yerindeki sermayenin katmanlarına, ulusötesi sermaye ve dev ulusötesi şirketler çevresinde örgütlenmiş, gitgide artan karşılıklı müdahalenin altını çizer. Hatta yerel sermayelerin bağımsızlıklarını hâlâ ellerinde bulundurduğu (yanlış yönlendirici) yüzeysel görünüme rağmen, üretim ve dağıtımın yerel devrelerini, dünya çapında birikimin koşul ve örüntülerini dayatan küresel devrelerden ayırmak gitgide daha zorlaşmaktadır. Yerel ve ulusal sermayeler, eğer hayatta kalacaklarsa, "yerellikten kopmalı" ve hegemonik ulusötesi sermayeye bağlanmalıdır. Sermayenin küresel devreleri sayısız mekanizma ve düzenlemelerle bu yerel devreleri kapsadıkça, bu devreleri yöneten yerel kapitalistler ulusötesi sınıf oluşumu sürecine hızla çekilir.

Küresel ekonomideki çeşitli, yeni ekonomik düzenlemeler, birinci bölümde tartışılan, birikimin Fordist rejiminden yeni post-Fordist *esnek* rejimine geçiş ile ilgilidir. Birçoklarının da işaret ettiği gibi, belirmekte olan esnek rejimin yapısal özellikleri niteliksel olarak küreseldir; birikim küresel pazarlarda konumlanmıştır ve küresel şirket örgütlenmesini ve küresel sermaye-emek ilişkilerinin kümelerini (özellikle dünya çapında yönetimlerin denetiminden çıkarılmış ve gelişigüzel kılınmış emek havuzları) kapsar (bkz. Hoogvelt, 1997: 109-113). Rekabet, firmalara ulusal ya da bölgesel pazarlara karşıt olarak küresel pazar kurmaları gerekliliğini dayatır. Hoogvelt'in gösterdiği gibi, küresel ekonomideki rekabet, gitgide artan bir biçimde, küresel üçlemenin her üç bölgesinde de (Kuzey Amerika,

Avrupa ve Doğu Asya), tam üretim sistemlerini işletmeye zorlamaktadır. Önde gelen ulusötesi şirketler, üçlemenin her yerinde, çok katmanlı ve bütünleşmiş üretim kadar mali ve ticari operasyonları işleten “çok bölgeli” şirketler haline gelmektedir (Hoogvelt, 1997: 109-113). Bu çok bölgeli şirketler, sermayenin ulusötesi bütünleşme sürecinin genel geçiş dönemi biçimleri olarak, ulusötesi şirketler arasında, ittifak, birleşme, ve entegrasyona yönelik koordinasyonun diğer biçimlerinin stratejileri aracılığıyla belirlemektedir.

Üçüncü Dünyada Ulusötesi Kapitalist Sınıf Oluşumu

Ulusötesi sınıf oluşumunun en zayıf olduğu, “ulusal” burjuvazilerin hâlâ devleti denetim altında tutabildiği ve etkili siyasal projeleri örgütleyebildiği yer Üçüncü Dünya’dır. Bununla beraber, ulusötesi sınıf oluşumu burada da işbaşındadır. Dicken’a göre “ulusötesi şirketlerin dünyasının nüfusu oldukça hızlı bir biçimde artmakla kalmaz, fakat ayrıca eski uluslararası işbölümünü bir baştan diğerine kesen biçimde onun kökenlerinin coğrafi farklılığının belirgin artışı da vardır. DYY’ın coğrafi yapısı, küresel ekonomi içinde artan karşılıklı bağlanışlığın ileri bir göstergesi, son yıllarda çok daha karmaşık hale geldi” (1998: 45). Gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı yatırımlar keskin bir biçimde artmıştır. 1980’lerin başı ile 1990’ları başı arasında ortalama yıllık akışlar üç kat artarken, gelişmekte olan ülkelere olan akışlar beş kat artmıştır (ILO, 1996-97: 2). Güney’deki ulusal sermayeler, kendi DYY’leri ve birikimin küresel devrelerine entegre olarak kendilerini ulusötesileştirmiştir. 1960’da DYY’lerin sadece % 1’i gelişmekte olan ülkelerden geliyordu. 1985’de % 3’e, 1995’de % 8’e çıktı (Dicken, 1998: 44) Güneyde konuşlanmış ulusötesi şirketler aynı yıl, yurtdışında yatırmış 1 milyar dolara sahipti (Burbach ve Robinson, 1999). 1997’de bu 61 milyar dolara ulaştı (Kang ve Johansson, 2000: 19).

Merkez ülkelerde konumlanmış en tepedeki 100 şirket, 1993 ve 1995 arasında kendi yabancı malvarlıklarını sadece yüzde 30 arttırırken, Üçüncü Dünyanın en tepedeki 50 ulusötesi şirketi, malvarlıklarını yüzde 280 oranında arttırdı (ILO, 1996: xvii). UNCTAD 2001 raporuna göre,

İlk defa, gelişmekte olan ülkelerden üç şirket (Hutchison Whampoa, Petroleos de Venezuela ve Cemex) dünyanın en büyük 100 ulu-

sötesi şirketi arasındadır. ... Şirketlerin ulusötesileşmesi sadece gelişmiş ülkelerde değil gelişmekte olan ülkelerde de gitgide artan bir biçimde gözlemlenen bir olgudur. Gelişmekte olan ülkelerde tepedeki 50 ulusötesi şirket –bunların en büyükleri boyut olarak dünya çapında en büyük 100 şirketin en küçükleriyle karşılaştırılabilir –Asya, Güney Amerika ve Güney Afrika'nın 13 yeni endüstrileşmekte olan ülkesinden çıkmıştır. (UNCTAD, 2001: 5)

Gelişmekte olan ülkelerden en büyük 10 ulusötesi şirket, UNCTAD ulusötesilik endeksinde 30.7 puan almıştır (UNCTAD, 2001: 7).

Singapur, Güney Kore, Tayvan, Brezilya, Şili ve Meksika gibi ülkelerin burjuvazileri, ulusötesi kapitalist sınıfın önemli “ulusal” temsilcileri haline gelmektedir. Güney Kore ve Tayvan temelli şirketler Güney Asya ve Orta Amerika'nın ucuz ücret bölgelerine kaymakla kalmamış; ayrıca “güneyden kuzeye” yeni konumlanmayı başlatmıştır. 1990'ların ilk altı yılında 14 Kore firması sadece Birleşik Krallık'ta toplam 2.6 milyar dolar yatırım yapmıştır (Hildyard vd., 1996: 35). 1990'ların ortalarında Meksika, dünya çapında yatırımcılar ve aralarında Del Monte Corporation, Apple, Microsoft olan, önde gelen ulusötesi şirketlerin belli başlı hissedarları haline gelen ve yurtdışında medya, çimento, can mamülleri ve benzerlerine yatırım yapan 24 milyardere sahipti (Burbach ve Robinson, 1999). Yerel egemen grupların bu ulusötesileşmiş fraksiyonları, toplumsal ve ekonomik yeniden yapılanma ile küresel ekonomi ve toplumla bütünleşmenin ezici sürecini denetleyen Latin Amerika, Afrika ve Asya'nın yeni sağ “teknokratik” seçkinleridir (kimi zaman “modernleştirici burjuvazi” olarak da adlandırılır).

Bu arada, 20. yüzyılın sonu ve 21. yüzyılın başında Meksika'dan Asya'ya Rusya'dan Brezilya'ya, küresel ekonomiye zarar veren krizler dizisinin her bir şoku, etkilenen ülkelerin yerel kapitalistlerinin, ulusötesi kapitalist sınıfın konumlarıyla artan ulusötesi bütünleşmesi ile sonuçlanma eğilimindedir. Bu krizler yerel seçkinlerin arasındaki fraksiyonlaşma sürecine keskin bir kurtuluşu beraberinde getirdi. Örneğin 1997/98 Asya krizi bölgenin belli başlı şirket ve ekonomilerinin, ulusötesi sermayenin pekiştirilmesini kolaylaştıran ve ilerleten yeniden yapılanmasını sağladı. Örneğin Güney Kore'nin güçlü mali-endüstriyel grubu “*chaebol*”, ulusötesi şirketlere ulusal malvarlığını satmaya zorlandı ve aynı zamanda dünyanın diğer alanlarındaki şirketlerle ortaklıkları güçlendirdi (*Business Week*,

1998a). 1998’de ABD Hazine Bakanlığı müsteşarıyken Lawrence Summers’ın vurguladığı gibi “IMF son aylarda, bu [Asya] ekonomileri[nin] liberalleştirilmesi ve bunların pazarlarının ABD mal ve hizmetlerine açılması konusunda, bölgedeki görüşme turlarında başarılandan çok daha fazlasını yapmıştır” (aktaran, Bello, 1998/99: 138).

Şimdi, 21. yüzyılın küresel toplumunda hegemonya sorununa dönebiliriz.

III: Ulusötesi Hegemonya

Yeni bir Küresel Kapitalist Tarihsel Blok mu?

Antonio Gramsci’nin düşüncelerinin yakın geçmişte yeniden canlanması, Gramscigil düşünüşün merkezi nosyonlarının bazılarını sosyal kuram ve pratiğin ana akımına taşıdı. Hegemonya ve tarihsel blok gibi Gramscigil kavramlar, siyasal sosyoloji, uluslararası ilişkiler, kültürel çalışmalar, tarih ve kalkınmada yeni yönelimler açmıştır ve benim görüşüme göre, İtalyan okulundan gelen zengin ve çeşitli araştırmalarla doğrulanmış, belirlemekte olan ulusötesi olgunun kavranmasında çok yararlıdır. Burada can alıcı olan, rızaya dayalı tahakküm olarak Gramsci’nin hegemonya kavramı, hegemonyanın alanı olarak sivil toplum ve toplumsal yapının ekseni olarak ta siyasal ve sivil toplumun toplamından oluşan “genişletilmiş devlet” üzerine odaklanışıdır.

Modern şartlar altında Gramsci’ye göre bir sınıf, kendi tahakkümünü sadece baskının özel bir örgütlenmesi aracılığıyla değil; dar, korporatif çıkarlarının ötesine geçerek ahlaki ve entelektüel bir liderliği ortaya koyarak belirli sınırlar içinde ödümler vererek ve çeşitli ittifaklar sayesinde toplumsal güçleri Gramsci’nin tarihsel blok olarak adlandırdığı, toplumsal bir blok içinde birleştirerek sürdürebilir. Blok, belirli bir toplumsal düzen için kurumların, toplumsal ilişkilerin ve düşüncelerin bir ağının içinde egemen bir sınıfın hegemonyasının yaratıldığı ve yeniden-yaratıldığı, rızanın toplumsal temelini temsil eder. Ben, 21. yüzyılın küresel toplumunda hegemonyanın bir ulus devlet tarafından değil (ki bu, herhangi bir durumda, söz konusu hegemonyanın herhangi bir özgül ulus devlet ya da bölgeden egemen gruplar tarafından uygulanmayacağını söylemenin kısaltmasıdır), belirlemekte olan küresel kapitalist tarihsel blok tarafından uygulanacağını ileri sürerken, Gramsci’nin

hegemonik projeler olan tarihsel bloklar kavramından esinleniyorum.

Bu belirlemekte olan hegemonik blok; siyaseti ve siyasaları, yeni küresel birikim ve üretim yapısı tarafından koşullandırılmış olan ulusötesi kapitalist sınıf tarafından yönlendirilen çeşitli ekonomik ve siyasal güçleri kapsar. Ulusal olmaktan çok küresel olan birikimin mantığı, bu blokun ekonomik ve siyasal davranışlarını yönlendirir. Bundan böyle bu bloğa, küreselci blok olarak gönderme yapılacaktır. Küreselci bloğun merkezinde, ulusötesi şirketlerin sahip ve yöneticilerinin yanı sıra, dünya çapında ulusötesi sermayeyi yöneten diğer kapitalistlerden oluşan ulusötesi kapitalist sınıf bulunur. Blok ayrıca IMF, Dünya Bankası, ve WTO gibi ulusötesi toplum temsilcilerini, Kuzey'in ve Güney'in devletlerini ve diğer ulusötesi forumları yöneten bürokratik yöneticiler ve teknokratları, kapsar. Hegemonik bloğa üyelik, ideolojik meşruluk ve teknik çözümler sağlayan seçilmiş organik entelektüellerin yanı sıra siyasetçileri ve karizmatik şahısları da içerir. Bu ulusötesi seçkinlerin altında, oldukça küçük bir gerçek gücü kullanan, fakat kitlesel tüketimle edilgenleştirilmiş, ulusötesi seçkinler ile dünyanın yoksul çoğunluğu arasında kırılğan bir tampon oluşturan, küçük ve daralan bir orta sınıflar tabakası yer alır. Bu anlamda yönetici bir koalisyon olarak Gramscici anlamda bir tarihsel bloktan ve Ulusötesi kapitalist sınıfın içinde liderliğini uyguladığı bir toplumsal temelden ve bu grubun bloğun, içine çekilenlerin rızası aracılığıyla empoze ettiği bir hegemonik projeden söz edebiliriz. Ya maddi mekanizmalar aracılığıyla ya da ideolojik olarak, hegemonik projenin içine çekilmeyen yoksul çoğunluktan olanlar, içerilir ya da bastırılır. Bu yeni küresel yönetici sınıfın dünya siyaseti, ulusal yönetici sınıflar için olduğu gibi, devletlerarası sistem aracılığıyla tüketilen değişen rekabet ve ittifakların akışınca yönlendirilmez.

Hegemonya Savaşı ve Kapitalizmin Süregiden Krizi

Küreselci blok, birbiri ardına gelen krizler karşısında, liderliğini güvence altına almak ve hegemonyasını yeniden üretmek için çabasını arttırdı. Küreselci bloğun süregiden otorite krizinin ikiz boyutları vardır.

Birinci boyut küresel kapitalizme içsel olan çelişkilerdir.

Bu, küresel kapitalist sistemin kapitalizme içsel olan ve halihazırda yapılandığı ölçüde küresel ekonomiye bağlı birikim tarzlarınınca kötüleştirilen kutuplaşma eğilimlerini hafifletmedeki nesnel yetersizliğini kapsar. Hegemonya maddi bir temeli gerektirir ve bu temelın ulusötesi bir hegemonik projeyi destekleyebilecek kadar geniş olup olmadığı açık değildir. Küreselci bloka içsel olan diğer bir çelişki, ulusötesi kapitalist sınıfın, şimdide dek, bir bütün olarak sistemin istikrarının çıkarına kısa vadeli korporatist çıkarlarını (kâr oranlarını azamileştirmek) bir kenara koymaktaki yetersizliğidir.

İkinci boyut öznedir ve küresel kapitalist hegemonyaya, hepsi ilerici olmayan çeşitli muhalif ve tâbi güçlerce meydan okunmasıyla ilgilidir.

Bu boyutların ilki göz önünde bulundurulduğunda, bir sınıf ya da sınıf fraksiyonu tarafından hegemonyanın elde tutulabilmesinin zorunlu koşulu, dar ekonomik çıkarların daha tümel toplumsal görüş ya da ideoloji ile yer değiştirmesidir ve bu toplumsal görüş içinde kendi konumlarını güvence altına alma sürecinde önde gelen sınıf ya da fraksiyonun çıkarlarıyla diğer gruplarınkinin somut koordinasyonudur. Burada, ulusötesi finans sermayesinin dar çıkarları (kur spekülasyonları, bankerler, portföy yatırımları, vb.), engelleyici bir hegemonik projenin olasılığına ayak diriyor görünmektedir. Birleşik bir toplumsal görüşü güvence altına almak güçtür çünkü farklı seçkinler, küresel kapitalizmin sorunlarına, kendi bölgesel sistemlerinin tarihsel deneyimleri üzerine temellenmiş, farklı ve hatta çatışan çözümler peşinde koşmaktadır. Ulusötesi kapitalist sınıfın safları içinde dikkate değer stratejik tartışmalar ve taktik farklılıklar var olagelmektedir ve özellikle, hizipsel çatışmalar ve yarılmalar yükselmektedir.

Fakat ulusötesi kapitalist sınıf kendi dar korporatif çıkarlarının ve hizipsel çatışmalarının ötesine geçse bile küresel toplumsal kutuplaşma sorununu nasıl çözeceği ve hatta yumuşatabileceği açık değildir. Yüzyıl sonu dünya ekonomisinin gerilemesi, benim görüşüme göre salt döngüsel olmaktan öte sistem içinde semptomatik krizdir. Şüphesiz dünya kapitalizminin kullanabileceği muazzam rezervleri vardır. Fakat biz daha derin bir yeniden yapılanma krizinin başlangıç salvolarına tanıklık ediyor olabiliriz. Bu krizin sonuçlarını tahmin etmek olanaksızdır, küresel ekonomi içinde finans sermayesine karşı

retken sermayenin yeniden ileri sürülmesi ve küresel bir yeniden blm projesi olabileceği gibi, askeri harcamalar ve savaslar üzerine temellenmi, mağdur ve tvbesizleri içermek için küresel bir faşizm de olabilir. 2. Dünya Savaşı sonrası genişleme – kapitalizmin “altın ağı”–, yeniden yapılanma ve dönüşüm sürecini harekete geçirerek, 1970’lerde krize girdi. Bu krize sermaye “kreselleerek” yanıt verdi. Serbest ticaret siyasetleri, bütünleşme süreçleri ve neo-liberal reform dünyayı ulutesi sermayeye yeni yollardan açtı. Bununla birlikte gelir, çalışan ve yoksul insanlardan sermayeye ve yeni yüksek tüketiciler orta sınıfa, yeni alanlarda büyümeyi besleyen küresel pazar kısmını sağlayan profesyonel ve bürokratik tabakaya kaydı. Bütün bunlar, geçici olarak, 1970’lerin durgunluk ve azalan krler krizini tersine çevirdi. Fakat sermayenin altta yatan yasaları, değimeksizin kaldı ve başlangıçta birikimin açılmakta olan yeni örüntüleri olarak kendini ne sürdü, toplumsal ve siyasal biçimlerin sürekli değişen hareketini yarattı. Yeniden blm projeleri üzerine temellenmi ulus devletin k, büyüme ve krlliği geri getirebilir fakat, aşırı birikime yönelik bir biçimde geliri daha da kutuplatırarak ve dünya çapında eşitsizlikleri arttırarak kapitalizme içsel olan eğilimleri daha da ktletirebilir.

Ulus devlet ile ilişki içinde, sermaye birikimindeki blm aşamasını yeniden tanımlayarak küreselleşme, kapitalizmin içindeki kutuplamaya yönelik içsel eğilimi dengelemek için işleyen yeniden blmnn ve diğer mekanizmalarının altını oymaktadır. Sonuç ise hızlı bir küresel toplumsal kutuplama süreci ve toplumsal yeniden üretim krizidir. Birçok ülkede küresel pazarla btnlemi ve “küresel tüketiciler” haline gelmiş ortalama insan sayısı son dönemlerde hızla arttı. Bununla birlikte, yoksulların –yoksulami ya da yoksullaanların– mutlak sayısı hızla artmaktadır ve 1970’lerden bu yana, küresel toplum içinde zengin ve yoksulların arasındaki uçurum genişlemektedir (Tablo 3). İnsanlığın geniş bir kesimi mutlak aşağı doğru hareketliliği deneyimlemektedir. 1960-1994 arası küresel kişi başına gelir  katına çıktığı halde, 1990’larda kişi başına den geliri, 1980’lerin, ve bazı durumlarda 1970’lerin ve 1960’ların gerisinde olan yüzden fazla ülke vardır (UNDP, alıntılan Stalker, 2000: 139).

Tablo 3: Dünya Gelir Payları 1965-1990

Nüfus	Toplam Dünya Geliri Yüzdeleri			
	1965	1970	1980	1990
En Yoksul 20%	2.3	2.2	1.7	1.4
İkinci 20%	2.9	2.8	2.2	1.8
Üçüncü 20%	4.2	3.9	3.5	2.1
Dördüncü 20%	21.2	21.3	18.3	11.3
En Zengin 20%	69.5	70.0	75.4	83.4

Kaynak: Korzeniewicz ve Moran, 1997.

Küresel toplum gitgide artan bir biçimde üç tabakalı toplumsal yapı ile nitelenir. Birinci tabaka, geleneksel çekirdek ülkelerde nüfusun yaklaşık yüzde 30-40'nı, çevre ülkelerde daha azını oluşturan, küresel ekonomi içinde "imtiyazlı" işlere sahip ve tüketimlerini sürdürmeye ve hatta arttırmaya muktedir olanlardan oluşur. İkinci tabaka, çekirdek ülkelerde nüfusun yaklaşık yüzde 30'u, çevredekilerde yüzde 20-30'u, iş koşullarında kronik güvensizlik ve önceden refah devleti tarafından güvence altına alınmış, herhangi bir kolektif sigortanın yokluğuyla yüzleşen "gündelikleştirilmiş" işçilerin gitgide büyüyen ordusunu oluşturur. Üçüncü tabaka, geleneksel çekirdek kapitalist ülkelerde nüfusun yaklaşık yüzde 30'u ve çevre ülkelerde yaklaşık yüzde 50 ya da daha fazlası, üretici etkinlikten yapısal olarak dışlanmış ve refah ve kalkınmacı devletin tamamen erimesiyle tamamen korumasız olan, küresel kapitalizmin "gereksiz" nüfusunu temsil eder (bkz. Hutton, 1995; Hoogvelt, 1997). Fakat belirlemekte olan hiçbir yönetici sınıf bir toplumsal temeli meşrulaştırmanın ve güvence altına almanın farklı mekanizmalarını geliştirmeksizin bir tarihsel blok inşa edemez. Bu tip bir blok, bazı maddi ödüller aracılığıyla rızaya dayalı bir bütünleşmeyi ve sistemin baş etmeyi istemediği ya da edemediği diğerlerinin baskıcı dışlamasını kapsar. Bu üç tabakalı toplumsal yapı içinde, ulusötesi seçkinler, ikinci tabakayı çekmek cez betmek ve üçüncü tabakayı zaptetmek için, birinci tabaka içinde uygun bir toplumsal temeli güvence altına almanın peşindedir.

Rızaya dayalı bütünleşmeyi ya da etkili baskıcı dışlamayı elde etmek, toplumsal denetim sorunun belirleyici hale geldiği yeni bir "dışlama siyaseti"ne katkıda bulunuyormuş gibi görünen, dünya çapındaki toplumsal kutuplaşma göz önünde bulundurulduğunda, oldukça güçtür. Sosyal refah devletinden,

kamusal ve özel güvenlik güçlerinin dramatik genişlemesi ve dışlanmış nüfusun (orantısız bir biçimde azınlıkların) kitlesel hapsedilmesi, karmaşık toplumsal denetim teknolojileriyle sürdürülen toplumsal *apartheid*'in yeni biçimleri, baskıcı göç karşıtı yasaları ve benzerleri ile dolu toplumsal denetim (polis) devletine doğru bir kayma vardır. Küresel kutuplaşma, Latin Amerika'nın kentlerinden Birleşik Devletler'inkilere, oradan da Avrupa, Asya ve diğer yerlerdekilere, özel güvenlik muhafız orduları ve elektronik gözetleme ile korunan zenginlerin ikametgahının gitgide artan ayrılmasını beraberinde getirmiştir. "Özel amaçlarla ayrılmış bölgeler", "hisarlar", kaleler" olarak çeşitli biçimlerde gönderme yapılan bu "dışarıya kapatılmış (*gated*) topluluklar", dünyanın dört bir yanına yayılmakta olan küresel eşitsizliklerin doğal bir ürünü olan, "bölgesel denetimin fiziksel ve toplumsal araçlarını uygulamaya dönük eğilimin bir parçası"dır (dünya çapında dışarıya kapatılmış topluluklar üzerine bkz. Blakely ve Snyder, 1997; Bartu, 1999; King, 1999; Davis, 1999).

Fakat dışarıya kapatılmış topluluklarda ikamet edenler kendi yarattıkları dünyanın "karanlık" yüzü ile yüzleşmenin riskini göze almak zorundadır. Küresel bir dışarıya kapatılmış toplulukta küresel seçkinler ve daha iyi durumda olan tabaka için güvenlik yoktur. New York'taki Dünya Ticaret Merkezine Eylül 2001'deki saldırı küresel toplumdaki zayıf ve güçlü arasındaki çatışmanın yeni tarzlarının yükselişini akla getirmektedir. Geçmişte en çok sömürülen, bastırılan, mülksüzleştirilen, sömürgeleştirilenler, maddi ve uzamsal gerçeklik tarafından, sömürgeci denetimin doğrudan mekanlarıyla direnişlerini sınırlandırmaya zorlandılar; onlar kendi topraklarındaki sömürgeciler ve emperyalistlerle yüzleşmekle sınırlandılar. Metaforik olarak ifade edecek olursak, Küreselleşme direnişi tamamen yeni bir "arena"ya yerleştirdi. Tarihte ilk defa, isyan hareketi, mekandan bağımsız olarak, dünyanın herhangi bir yerinde başlatılabilir. Eski sömürgeci sisteminde vurgulandığı biçimiyle bastırılanların bastırılanlardan mekansal ayrılması ortadan kalkmaktadır. Küresel kapitalizm mekansal sınırlamanın için fazla gözeneklidir. Küresel kapitalizmin tahribatına karşı ilerici direniş -1999'da Seattle'da küreselleşme karşıtı protestolar, Dünya Sosyal Forumu'nun Brezilya Porto Alegre'deki toplantısı ve benzerleri- geçmişe ve muhafazakar direnişe göre çok daha az mekana bağımlıdır ve daha ulusötesidir.

Küresel Bir Karşı-Hegemonya Hareketi mi?

Öyleyse sonuç olarak küreselci bloğa yönelik karşı-hegemonik direnişin görünümlerine dönelim. Küresel kapitalizm milyonlarca insan için toplumsal yeniden üretim (hayatın sürdürülmesi) krizleri yaratmaktadır. Yoksulluğu, eşitsizliği, marjinalliği, yoksun bırakmayı yaygınlaştırması, küresel seçkinler tarafından çok sevilen küresel kapitalizmin *cornucopia*'sının¹ karanlık yüzüdür. Kitlesele yersiz-yurtsuzlaştırma, toplumsal koruma önlemlerini buharlaştırma, gerçek olanakların çöküşü, yoksulluk ve eşitsizlik sarmalı, 1980'lerde ve 1990'larda, dünyanın dört bir yanında "IMF yiyecek ayaklanmalarında" olduğu gibi, şimdiye dek çoğu zaman kendiliğinden ve örgütsüz direnişi ateşledi. Fakat her yerde Meksika'daki Zapatistalardan Brezilya'daki Topraksızlar Hareketi'ne, Tayland'daki Yoksullar Meclisi'nden, Hindistan'daki Halk Hareketlerinin Ulusal ittifakı'na ve Kore'deki Sendikalar Konfederasyonu'na dek uzanan örgütlü direniş hareketleri de vardı.

Küreselci bloğun hegemonyasına meydan okumalar birçok cenahtan gelmektedir:

- 1) Küreselleşme karşıtı aşırı sağ: Bu aşırı sağ birçok ülkede muhafazakar bir bloğu harekete geçirmek için, hızla değişen koşullar karşısında işçi ve orta sınıfın güvensizliklerinden yararlanabilmektedir. Aşırı sağ, özellikle, beyaz yakalılar, küçük toprak sahipleri, becerilerinden arındırılan ve aşağı doğru hareketlilikle yüzleşen orta ve profesyonel tabaka ile küreselleşme tarafından tehdit edilen sermayenin ulusal fraksiyonu gibi, birikimin ulusal toplumsal yapısı içinde önceden ayrıcalıklı kesimlerin güvensizliklerinden esinlenmektedir. ABD'de Pat Buchanan, Avusturya'da Jorg Haider ve Özgürlük Partisi, Avustralya'da Tek Ulus Partisi, Fransa'da Le Pen'in Ulusal Cephesi, Rusya'da Vladimir Zhirinovskiy, ve benzerleri bu muhafazakar bloğun yükselişini örneklemektedir. Bazı muhafazakar güçlerin küreselci blok içine çekilmesi ve hatta, bazı durumlarda programlarının, ulusötesi seçkinlerin gündemi için daha uygun koşullar yaratması kesinlikle olanaklıdır.
- 2) Venezüella'daki Hugo Sanchez gibi, Üçüncü Dünya ülkelerindeki ilerici seçkinler ve milliyetçi gruplar: Bu seçkinler de zarar görebilir kesimlerin güvensizliklerinden esinlenmiştir, fakat aşırı sağdan farklı olarak, ilerici bir görüş eklemiştir. Bu kategoride küresel ekonominin içine tamamen çekilmemiş ya da birçok ülke ve bölgelerdeki ulusötesi kapitalist sınıfın ulusal üyele-

1| Amalthea'nın boynuzu; sanatçılar tarafından bolluk simgesi olarak kullanılan, içinden meyvalar taşan boynuz imgesi.

rinden yapısal olarak farklı bir biçimde bütünleşmiş belirli ülke ve bölgelerden seçkinlerde yer alır. Bu noktada, Çin ve Rusya, ve belki de Hindistan göze çarpmaktadır. Yükselen siyasal projeler, küreselci bloğa uyarlanma ya da onunla uyum içinde olabileceği gibi, onunla çatışmayı da yükseltebilir.

- 3) Küresel adalet hareketinin yükselişinde dışa vurulduğu gibi, (genellikle, küreselleşme karşıtı hareket, olarak gönderme yapılan, fakat bütünüyle uygun olmayan) dünya çapında halk kesimleri. 1999'un sonunda Seattle protestolarında ve 2001 ve 2002 Porto Alegre buluşmalarında olduğu gibi, 20.yüzyılın son yıllarında halk direniş hareketleri ve güçleri, toplumsal adalet için, neo-liberal karşıtı gündem çevresinde kaynaşmaya başladı.

Karşı hegemonik bir etki, önceden bilinemez bir biçimde, bu kesimlerden herhangi birinden ya da bu güçlerin bir kombinasyonundan gelebilir.

Küresel adaletin karşı hegemonik söylemi 20. yüzyılın sonunda açıkça yükselmektedir. Yüzyılın dönümünde küreselci blok savunmaya geçmiştir. 1968'den bu yana belki de ilk defa sistem meşruluk krizi gelişmeye başlamıştır ve inanıyorum ki, karşı-hegemonyanın anahatları görünür hale gelmiştir. Toplumsal bir düzende köklü bir değişim organik bir kriz meydana geldiğinde olası hale gelir. Organik bir kriz ise, sistemin yüzleştiği yapısal (nesnel) bir kriz ve ayrıca bir meşruluk ya da hegemonya (öznel) krizidir. Dünya Ticaret Merkezi'ne saldırı ve onun kötü sonuçları, ABD devleti tarafından yönetilen küreselci bloğun, bir karşı-hegemonik proje için zorunlu bir koşul olan bu gayrı-meşrulaşma sürecini bir an için tersine çevirmesine izin verdi. Terörizme karşı savaş 2002 yılında ortaya çıkan, bir küresel polis devletinin kurumsallaştırılmasına yönelik küreselci projenin yeni bir baskıcı boyutunun başlangıcı için bir örtü sağladı.

Büyük toplumsal dönüşüm zamanlarında kurumsallaşmış sosyal kuramlar sorgulanır ve değişen koşullara açıklamalar getirmek üzere yenileri çoğalır. Uygun kuramsal kavrayışlar, 21. yüzyılın başındaki küresel toplumda yüz yüze gelebileceğimiz büyük toplumsal dönüşüm zamanlarında, bu tür krizlerin çözümüne etkin bir biçimde müdahale etmeyi umuyorsak, can alıcı önemdedir. Benim umudum, elinizdeki metnin belirmekte olan küresel toplumsal yapılarla daha incelelikli bir kuramsal kavrayış önererek bu çabaya küçük de olsa bir katkıda bulunmasıdır. ■

Teşekkürler

Denise Segura ve Raymond Wong'a bu metnin taslağı üzerine yaptıkları öneriler, Amandeep Sandhu'ya da araştırma asistanlığı için teşekkür etmek istiyorum.

Kaynakça

- Alexander, L. ve Esser, S. U. (1999) "Globalizing the Board of Directors: Trends and Strategies", New York: The Conference Board.
- Arrighi, G. (1994) *The Long Twentieth Century*, Londra: Verso.
- Bartu, A. (1999). "Redefining the Public Sphere through Fortified Enclaves: A View from Istanbul," *WALD International Conference*, Istanbul.
- Berger, A. N.; Deyoung, R.; Genay, H. ve Udell, G. F. (2000) "Globalization of Financial Institutions: Evidence from Cross-Border Banking Performance," *Brookings-Wharton Papers on Financial Services 2000*, Washington, D.C.: Brookings Institute.
- Blakely, E. J. ve Snyder, M. G. (1997) *Fortress America: Gated Communities in the United States*, Washington, D.C.: Brookings and Cambridge, MA: Lincoln Institute of Land Policy.
- Burbach, R. ve Robinson, W. I. (1999) "The Fin de Sicle Debate: Globalization as Epochal Shift," *Science and Society*, 63: 10-39.
- Castells, M. (2000) *The Rise of the Network Society*, Vol. 1, 2. Baskı, Oxford: Blackwell.
- Clarke, S. (der.) (1991) *The State Debate*, Londra: MacMillan.
- Cox, R. W. (1987) *Production, Power, and World Order*, New York: Columbia University.
- Davis, M. (1999) *Ecology of Fear: Los Angeles and the Imagination of Disaster*, New York: Metropolitan Books.
- Dicken, P. (1998) *Global Shift*, 3. Baskı, Londra ve New York: The Guilford.
- Domhoff, G. W. (1998) *Who Rules America*, 3. Baskı, Mountain View: Mayfield.
- _____ (1970) *The Higher Circles*, New York: Random House.
- _____ (1978) *The Powers that Be*, New York: Random House.
- Dye, T. T. (1986) *Who's Running America*, 4. Baskı, Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Fennema, M. (1982) *International Networks of Banks and Industries*, The Hague: Nijhoff.
- Gill, S. (1990) *American Hegemony and the Trilateral Commission*, Cambridge: Cambridge University.
- Gordon, D. M., R. Edwards ve M. Reich, "Long swings and stages of capitalism," s. 20, Kotz, O. McDonough, ve T. Reich ve *Social structures of accumulation*, Cambridge: Cambridge University..
- Gramsci, A. (1971) *Selections from the Prison Notebooks*, New York: International Publishers.
- _____ (1995) *Further Selections From the Prison Notebooks*, Londra Lawrence and Wishart.
- Held, D. (1984) *Political Theory and the Modern State*, Stanford: Stanford University Press.
- Hildyard, N.; Hines, C. ve Lang, T. (1996) "Who Competes? Changing Landscapes of Corporate Control," *The Ecologist*, 26/4, Temmuz/Ağustos: 125-144.
- Hoogvelt, A. (1997) *Globalization and the Postcolonial World*. Baltimore: Johns Hopkins University .
- Hutton, W. (1995) *The State We're In*, Londra: Jonathan Cape.
- International Labor Organization (ILO) (1997) *World Employment Report 1996-97*. Cenevre: Birleşmiş Milletler.
- Kang, N. ve Johansson, S. (2000) "Cross-Border Mergers and Acquisitions: Their Role in Industrial Globalization," *STI Working Papers 2000/1*. Paris: OECD.
- Kang, N ve Sakai, K. (2000) "International Strategic Alliances: Their Role in Industrial Globalization," *STI Working Papers 2000/5*. Paris: OECD.
- Keohane, R. (1984) *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton: Princeton University.
- King, A. (1999) "Suburb/Ethnurb/Globurb: Framing Transnational Urban Space in Asia," *WALD International Conference*, Istanbul.
- Korzeniewicz, R. P. ve Moran, T. P. (1997) "World Economic Trends in The Dist-

- tribution of Income, 1965-1992," *American Journal of Sociology*, 102 (4).
- Kotz, D.; M., T. M ve Reich, M. (der.) (1994) *Social structures of accumulation: The political economy of growth and crisis*, Cambridge: Cambridge University.
- Mahoney, R. J. (1999) "The Composition of Boards of Directors in the New World Economy: Globalization - or Globaloney," *The CEO Series: Business Leaders: Thought and Action*, CEO Series Issue No. 36, (Aralık), St. Louis: Center for the Study of American Business.
- Mills, C. W. (1959) *The Power Elite*, New York: Oxford University Press.
- Poulantzas, N. (1979) *Classes in Contemporary Capitalism*, Londra: New Left Books.
- Renner, M. (2000) "Corporate Mergers Skyrocket," *Vital Signs*, Washington D.C.: Worldwatch Institute, (14 Nisan 2002)
- Robinson, W. I. (yayınlanacak) "The Debate on Globalization: The Transnational Capitalist Class and the Transnational State," Wilma A. Dunaway (der.) *New Theoretical Directions for the 21st Century World-System*, Greenwood Press, (2003 listesindedir).
- _____ (2002b) "Globalization as a Macro-structural-historical Framework of Analysis: The Case of Central America," *New Political Economy*, 7: 2.
- _____ (2002a) "Global Capitalism and Nation-State Centric Thinking: What We Don't See When We Do See Nation-States. Response to Arrighi, Mann, Moore, van der Pijl and Went," *Science and Society*, 65/4: 500-508.
- _____ (2001b) "Transnational Processes, Development Studies, and Changing Social Hierarchies in the World System: A Central American Case Study," *Third World Quarterly*, 22/4: 529-563.
- _____ (2001a) "Social Theory and Globalization: The Rise of a Transnational State," *Theory and Society*, 30/2: 157-200, ("Response to MacMichael, Block, and Goldfrank": 223-236 ile birlikte yayınlanmıştır).
- _____ (1998) "Beyond Nation-State Paradigms: Globalization, Sociology, and the Challenge of Transnational Studies," *Sociological Forum* 13/4: 561-594.
- _____ (1996a) "Globalisation: Nine Theses of Our Epoch," *Race and Class*, 38/2: 13-31.
- _____ (1996b) *Promoting Polyarchy: Globalization, U.S. Intervention, and Hegemony*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Robinson, W. I. ve J. Harris (2000) "Toward a Global Ruling Class?: Globalization and the Transnational Capitalist Class," *Science and Society*, 64, 1:11-54.
- Rosenberg, J. (1994) *The Empire of Civil Society: A Critique of the Realist Theory of International Relations*, Londra: Verso.
- Rupert, M. (1995) *Producing Hegemony*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sklair, L. (1995) *Sociology of the Global System*, 2. Baskı, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- _____ (1999) "Competing Conceptions of Globalization," *Journal of World-Systems Research*, 5(2):141-159.
- _____ (2001) *The Transnational Capitalist Class*, Oxford: Blackwell.
- Stalker, P. (2000) *Workers Without Frontiers: The Impact of Globalization on International Migration*, Boulder: Lynne Rienner.
- Szymanski, A. (1983) *Class Structure: A Critical Perspective*, New York: Praeger.
- Thompson Financial Securities Data (2000) "Share of Cross-Border Mergers: 1980-99," *Global Policy Forum* "Worldwide Mergers and Acquisitions, 1980-99" başlıklı tablosuna aktarmış; 11 Nisan 2002 tarihinde www.globalpolicy.org/soecon/tnsc/mergdata.htm adresine yerleştirilmiştir.
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) (çeşitli yıllar) *World Investment Report*, New York: UNCTAD.
- UNCTAD (2001) *World Investment Report, 2001: Promoting Linkages: Overview*. New York: United Nations.
- Useem, M. (1984) *The Inner Circle: Large Corporations and the Rise of Business Political Activity in the U.S. and U.K.*, New York: Oxford University.
- Wallerstein, I. (1984) "The Three Instances of Hegemony in the History of the Capitalist World-Economy," *International Journal of Comparative Sociology* 24(1-2):100-108.
- Waltz, K. N. (1979) *Theory of International Politics*, Reading, Mass: Addison-Wesley.